AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

DİLQƏM QASIM OĞLU QULİYEV

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA MÜSTƏQİLLİK DÖVRÜNDƏ BƏDƏN TƏRBİYƏSİ VƏ İDMANIN İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ (1991-2015-ci illər)

5804.01 – Ümumi pedaqogika, pedaqogikanın və təhsilin tarixi

Pedaqogika üzrə elmlər doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

BAKI – 2017

Dissertasiya işi Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Təhsilin nəzəriyyəsi şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi məsləhətçilər: **Cəbrayılov İntiqam Hilal oğlu,**
pedaqogika üzrə elmlər doktoru

Mahmudov Müdafiə Cəmil oğlu,
pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor

Rəsmi opponentlər: **Əjdər Əbdülhüseyn oğlu Ağayev,**
pedaqogika üzrə elmlər doktoru,
professor, Əməkdar müəllim

İsmayıl İsrafil oğlu Əliyev,
pedaqogika üzrə elmlər doktoru, professor

Piralı Behbudalı oğlu Əliyev,
pedaqogika üzrə elmlər doktoru,
professor, Əməkdar müəllim

Aparıcı təşkilat: **Bakı Slavyan Universitetinin**
Pedaqogika və psixologiya kafedrası

Müdafiə “7” noyabr 2017-ci il tarixdə saat 14^{00}-da Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin nəzdindəki BD.02.061 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: Az-1000, Bakı şəhəri, Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68, ADPU, əsas bina, kiçik akt zalı.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Kitabxana-İnformasiya Mərkəzində tanış olmaq olar.

Avtoreferat “___ ” oktyabr 2017-ci il tarixdə göndərilmişdir.

Dissertasiya Şurasının
elmi katibi: **Rövşən Zülfüqar oğlu Hümbətəliyev**
riyaziyyat üzrə elmlər doktoru, dosent

TƏDQİQATIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Ölkəmiz müstəqilliyə qədəm qoyduğu gündən bədən tərbiyəsi və idman sahəsində bir sıra qanunlar, fərmanlar və dövlət əhəmiyyətli qərarların həyata keçirilməsi öz həllini tapmağa başladı. Belə ki, Ulu öndər Heydər Əliyevin 26 iyul 1994-cü il tarixli 861 saylı Fərmanına əsasən Gənclər və İdman Nazirliyi yaradıldı,[1] habelə 5 mart 1995-ci ildə Azərbaycan Respublikasında idman fondu təsis edildi.[2] Həmin fərmanla da Azərbaycan Respublikası əhalisi arasında sağlam həyat tərzinin təbliği və bədən tərbiyəsinin maddi-texniki bazasının inkişaf etdirilməsi, gənclərdə bədən tərbiyəsi və idmana marağın artırılması, habelə Azərbaycan idmanının beynəlxalq arenaya çıxarılmasına real zəmin yaradılmış oldu.

14 avqust 1996-cı il tarixdə Milli Olimpiya Komitəsinin üzvləri ilə görüşdə Ulu öndər Heydər Əliyev demişdir: "Şəxsən mən söz vermişəm və indi də təsdiq edirəm ki, idmana xüsusi qayğını öz üzərimə götürmüşəm və əmin ola bilərsiniz ki, bu qayğını daim hiss edəcəksiniz".[3]

İdmana dövlət qayğısının nəticəsi kimi ilk dəfə olaraq "Bədən tərbiyəsi və idman" haqqında 23 dekabr 1997–ci ildə Milli Məclis tərəfindən qəbul edilmiş Qanunu göstərmək olar.[4]

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin 15 iyun 1999-cu il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilən “Azərbaycan Respublikasının Təhsil Sahəsində İslahat Proqramı”[5] respublikamızda müasir tələblərə uyğun təhsil sisteminin yaradılması ilə bərabər, həm də ölkəmizdə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı ilə bağlı perspektivlərin müəyyənləşdirilməsini qarşıya qoydu. Bununla bərabər bədən tərbiyəsi və idman ixtisas fənlərinin məzmununun müasir tələblərə uyğun şəkildə yeniləşməsini tələb etdi.

---

[1] Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Gənclər və İdman Nazirliyinin yaradılması haqqında Fərmanı. “Azərbaycan” qəz., Bakı, 1994, 27 iyul.

[2] Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “İdman Fondu”nun yaradılması haqqında Fərmanı. “Azərbaycan” qəz., 1997, 24 dekabr.

[3] Quliyev D.Q. Azərbaycan idmançıları Olimpiya oyunlarında (1952-2008). Bakı: Təknur, 2008, s. 147.

[4] Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Bədən tərbiyəsi və idman haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Fərmanı. “Azərbaycan” qəz., 1999, 5 yanvar.

[5] Azərbaycan Respublikasının Təhsil Sahəsində İslahat Proqramı". “Azərbaycan” qəz., Bakı, 1999, 17 iyul.

3 fevral 2000-ci il tarixdə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 255 saylı Sərəncamına əsasən "Bədən Tərbiyəsi və İdmanın inkişafının dövlət proqramı" təsdiq edilmişdir.[1]

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 4 mart 2005-ci il tarixdə "Bədən Tərbiyəsi və idman günü"nün təsis edilməsi haqqında Sərəncamı mühüm hadisə kimi qiymətləndirildi. Bu gün respublikada bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı əsasən kütləvi bədən tərbiyəsi və sağlamlıq idman ustalığı üzrə aparılmaqdadır.[2]

Prezident İlham Əliyevin 4 mart 2005-ci ildə "Əməkdar bədən tərbiyəsi və idman xadimi" fəxri adının,[3] 10 oktyabr 2005-ci ildə Azərbaycan Respublikasında 2005-2015-ci illərdə futbolun inkişafına dair Dövlət Proqramı,[4] 16 yanvar 2012-ci il Azərbaycan Respublikasında "İdman ili" elan edilməsi haqqında Sərəncamı ölkəmizdə bütün idman ictimaiyyətinə verilən yüksək qiymətin təzahürü oldu.

Bədən tərbiyəsi və idmanın tərbiyə sisteminin düzgün, elmi əsaslar üzərində qurulması, bu mühüm ictimai fəaliyyət sahəsində yeni forma və metodların tətbiq edilməsi, səmərəli elmi-pedaqoji, metodik axtarışlar aparılması, son nəticədə gənc nəslin sağlam, gümrah, fiziki cəhətdən möhkəm böyüməsi cəmiyyətimizin gələcək inkişafını təmin etmək, ölkənin müdafiə qüdrətini möhkəmləndirmək deməkdir. Bu mənada ölkəmizdə bədən tərbiyəsi və idman sahəsində qəbul edilən qərar və sərəncamların, habelə yaradılan proqramların və görülən işlərin, eyni zamanda qazanılan uğurların elmi-pedaqoji əsaslarını geniş şəkildə araşdırmaq və nəticələrini qiymətləndirmək mühüm əhəmiyyət və aktuallıq kəsb edir.

Mövzunun öyrənilmə səviyyəsi. Müstəqillik dövründə Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın əsas inkişaf istiqamətləri haqqında respublikamızda bir çox dəyərli tədqiqatlar aparılmış, elmi məqalə və əsərlər yazılmışdır. Tədqiqatda Azərbaycanda və xarici ölkələrdə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı ilə bağlı elmi araşdırmalar aparmış pedaqoqların ideya istiqamətləri qədərincə öyrənilmişdir. (E.M.Şelkunova,

---

[1] Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti. Sərəncam. № 25. Bakı: 2000, 3 fevral, 10 s.

[2] Azərbaycan Respublikasında Bədən Tərbiyəsi və idman gününün təsis edilməsi haqqında Sərəncam. "Azərbaycan" qəz., Bakı, 2005, 5 mart.

[3] Mehdiyev Q.S. Bədən tərbiyəsi və idmanla bağlı hüquqi sənədlər (1994-2008). Bakı: Avropa, 2008, 251 s.

[4] Azərbaycan Respublikasında 2005-2015-ci illərdə futbolun inkişafına dair Dövlət Proqramı. «Respublika» qəz., 2005, 10 oktyabr.

F.A.Kazıyev, D.A.Kralman, V.A.Apekov, O.İ.Vovk, A.V.Levçenko, İ.Mirenenko, V.V.Mexrikadze, Y.Y.Kuşnikov, S.İ.Vovk, M.İ.Aslanlı, E.T.Rəhimov, M.Ə.İskəndərov, K.T.Rzayev, E.F.Acalov, K.A.Kəbirlinski, P.M.Rəhimov, O.M.Mirzəyev, A.Ə.Əmiraslanov, Ə.E.Mehdiyev, H.N.Məmmədov, Z.M.Məmmədov, S.A.Əliyeva, R.Z.Əliyev, B.S.Quliyev, N.Ə.Sultanov, B.Ə.Nərimanov, A.Ə.Əliyev, F.P.Məmmədov, M.Q.Həsənov, S.A.Bağırova, E.X.Mamedova, A.B.Nərimanov, İ.M.Əliyev, B.A.Qadırov, X.K.Qurbanov, Ə.M.Xəlfəyev, İ.S.İsmayılov, F.A.Hüseynov, N.B.Məcidov, S.Ə.Hacıyev, H.A.Cəfərov, Z.A.Həsənova, M.Ə.Nəsrullayev, Q.M.Cəfərov, Y.M.Səmədov, N.T.Quliyev, F.Z.Məmmədov, A.Y.Əsgərov, Ə.X.Ramazanov, R.Q.Babayev, R.Ş.Əbdürəhmanov, R.Z.Rzayev, B.Ə.Cabbarlı, Ş.H.Əbdürəhmanov və s). Tədqiqatla bağlı araşdırmalar göstərir ki, adı çəkilən tədqiqatçıların əsərlərində problemə müxtəlif yönlərdən yanaşılmışdır. Bizim apardığımız tədqiqat işi onların heç birini təkrar etmir, əksinə aparılmış tədqiqat işlərini daha da zənginləşdirir. Problemlə əlaqədar tədqiqatçılar öz dissertasiylarında bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixinin müxtəlif dövrələrini araşdırmış və müəyyən idman növünün tarixini tədqiq etmişlər.

Bu baxımdan Azərbaycanda, eləcə də SSRİ dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı tarixi üzrə E.T.Rəhimovun "Azərbaycanda milli güləşin inkişafı" (1948-ci ildə), M.Ə. İskəndərovun "Azərbaycan SSRİ-də idmanın inkişafı tarixindən" (1946-1960-cı illər), K.T.Rzayevin "Azərbaycan SSR-də bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı" (1917-1937-ci illər), E.F.Acalovun "Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı" (1960-1980-cı illər), S.A.Əliyevanın "Azərbaycan SSR-də qadınlar arasında bədən tərbiyəsi və idmanın tarixi" (1959-1969-cu illər), H.N.Məmmədovun "Azərbaycan SSR-də ümumtəhsil məktəblərində fiziki tərbiyənin inkişaf tarixi", N.T.Quliyev isə "Azərbaycan Respublikası Təhsil sistemində fiziki tərbiyə və idman işlərinin yenidən qurulmasının əsas istiqamətləri" mövzularını araşdırmışdır ki, bu problem də bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı ilə sıx bağlıdır. Lakin bu tədqiqatların əksəriyyəti ümumtəhsil məktəblərini əhatə etmişdir. Belə ki, B.S.Quliyevin "Fiziki tərbiyə üzrə nəzəri məlumatların mənimsənilməsinin şagird şəxsiyyətinə təsiri (Azərbaycan məktəbi ibtidai siniflərinin materialları əsasında)" mövzusunda namizədlik dissertasiyası diqqəti cəlb edir. Dissertasiyada fiziki tərbiyənin mahiyyəti açıqlanmış, məktəb təcrübəsi təhlil edilmiş, bədən tərbiyəsinin təlimi prosesində vətənpərvərlik tərbiyəsinə yiyələnmənin forma və vasitələri müəyyənləşdirilmişdir.

İ.M.Əliyev "Ümumtəhsil məktəblərində sinifdənxaric tədbirlər vasi-

təsilə bədən tərbiyəsi və idman işlərinin təşkilinin nəzəri və praktik əsasları (V-IX siniflərin materialları əsasında)" adlı namizədlik dissertasiyasında bədən tərbiyəsi dərslərində və sinifdənxaric tədbirlərdə şagirdlərin hərəkətləri müstəqil icra etməsini, bunların mahiyyətini, təsnifatını, məzmununu müəyyənləşdirmişdir. Tədqiqatda bilikləri möhkəmləndirmək və təkmilləşdirmək üçün müəllimlər və məktəb rəhbərlərinə dəyərli tövsiyələr vermişdir.

R.Q.Babayevin namizədlik dissertasiyası isə fiziki tərbiyə fənninin tədris proesesində yeniyetmələrin milli-mənəvi tərbiyəsi üzrə işin imkanları və yollarına həsr olunmuşdur. Tədqiqatda göstərilir ki, məktəblərdə tədris olunan bədən tərbiyəsi dərslərinin təşkili xüsusiyyətlərini hərtərəfli tədqiq etmək və hər bir idman növünün öyrədilməsi prosesinin səmərəliliyini müəyyənləşdirmək tələb olunur. Belə ki, proqramın hər bir bölməsi üzrə mövzunu səmərəli həyata keçirmək üçün nəinki aşağı siniflərdə, habelə bu istiqamətdə bütün siniflərdə fundamental tədqiqatlar aparılmalıdır.

Tədqiqatlarla tanışlıq göstərir ki, A.Ə.Əliyev "Fiziki tərbiyə üzrə dərsdənkənar tədbirlərdə texniki-peşə məktəb şagirdlərinin ictimai fəaliyyətinin formalaşdırılması", M.Ə.Nəsrullayev "Bədən tərbiyəsi və ibtidai hərbi hazırlıq məşğələlərində yuxarı sinif şagirdlərinin hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsinin aşılanması", A.Y.Əsgərov "Bədən tərbiyəsi müəllimlərinin və məşqçilərin pedaqoji ustalığının təkmilləşdirilməsi yolları"nı tədqiq etmişlər. Həmin dissertasiyalarda yalnız ümumtəhsil müəssisələrində aparılan bədən tərbiyəsi və idman işləri tədqiqata cəlb edildiyindən bu sahədə respublika miqyasında görülən işlərə toxunulmamışdır.

Mövzu müxtəlif dövrlərdə bu və ya digər şəkildə təkcə indiki Müstəqil Dövlətlər Birliyi (MDB) məkanında birləşən respublikalarda deyil, eləcə də dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin bir sıra alimləri tərəfindən tədqiqata cəlb olunmuşdur.[1]

Müstəqillik dövründə və ondan əvvəlki illərdə yalnız və yalnız bir doktorluq dissertasiyası işi (M.İ.Aslanlı: "Azərbaycan ədəbiyyatında fiziki

---

[1] История физической культуры и спорта. Учебник / Под общ. ред. В.В.Столбова. М.: Физкультура и спорт, 1975, 359 с.; Ашмарин Б.А. Теория и методика педагогических исследований в физическом воспитании. М: Физкультура и спорт, 1978, 224 с.; Физическое воспитание. Учебник / Под общ. ред. В.А.Головина, В.А.Maслякова, А.В.Коробкова и др. М.: Высш. Школа, 1983, 391 с.; Спорт и образ жизни. Ст. статей. / Сост. В.И.Столяров, З.Кравчук. М.: Физкультура и спорт, 1979. 278 с.; Спорт в современном обществе. Ст. статей. / Под общ. ред. В.М.Выдрина. М.: Физкультура и спорт, 1980, 272 с.

tərbiyə problemləri”) müdafiə olunmuşdur ki, bu tədqiqat işi də tarixi aspektdə yazılmış, istər folklor yaradıcılığımızda, istər dini-mənəvi dəyərlərimizdə müxtəlif dövr ədəbiyyatımızda fiziki tərbiyə və idman məsələləri araşdırılmışdır. Bu tədqiqatların təhlili göstərir ki, Azərbaycanda müstəqillik dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixi kompleks halında tədqiqata cəlb edilməmiş, müstəqillik dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf istiqamətləri yetərincə öyrənilməmişdir. Lakin son illər bu sahədə respublikamızda bır sıra möhtəşəm işlər həyata keçirilmişdir. Bu baxımdan tədqiq etdiyimiz problem – "Azərbaycan Respublikasında müstəqillik dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf istiqamətləri (1991-2015-ci illər)" mövzusunda dissertasiya ilk dəfə olaraq kompleks şəkildə öyrənilir.

İşin xronoloji çərçivəsi iyirmi dörd ili (1991-2015) əhatə edir. Bu illərdə respublikanın inkişafı üçün iqtisadi, sosial-siyasi, mədəni və s. sahələrində müvəffəqiyyətlər qazanılmışdır. Müstəqillik dövrü Azərbaycan Respublikasının mühüm və şanlı tarixi dövrüdür. Bu ölkənin sosial tərəqqisinin yeni bir inkişaf mərhələsidir ki, onun da bir tərkib hissəsi bədən tərbiyəsi və idmandır. Bu cəhətdən tədqiqat işimiz aktuallıq kəsb edir.

Tədqiqatın obyekti Azərbaycan Respublikasının Dövlət Müstəqilliyi dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tendensiyasıdır.

Tədqiqatın predmeti Azərbaycan Respublikasında müstəqillik dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf mənbələri, əsas istiqamətləri və onların xüsusiyyətləri, təhsilin bütün pillələrində bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixinin araşdırılmasıdır.

Tədqiqatın məqsədi Azərbaycan Respublikasında müstəqillik dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixinin 1991-2015-ci il dövrlərini öyrənmək, ümumiləşdirmək, əsas inkişaf dövrlərinin səciyyəvi xüsusiyyətlərini göstərməkdir.

Tədqiqat işimizdə müstəqillik dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixi göstərilən dövrlə məhdudlaşmamış, həmçinin araşdırmalarımız müasir günlərimizə qədər davam etdirilmişdir.

Tədqiqatın vəzifələri. Qarşıya qoyulan məqsəddən irəli gələrək aşağıda göstərilən bir sıra kompleks vəzifələr həyata keçirilmişdir:

- Azərbaycanın müstəqilliyi dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafına dair ədəbiyyatı, müxtəlif sənədləri, qərar və qətnamələri öyrənib təhlil etmək, nəticələr çıxarmaq;

- müstəqillik dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın mövcud vəziyyətini öyrənmək və təhlil etmək;

- müstəqillik dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın tədris və təhsil müəssisələrində vəziyyətini öyrənmək;

- müstəqillik dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixində dövriyyələşməni müəyyənləşdirmək (1991-1993; 1993-2002; 2003-2015);

- elmdə bədən tərbiyəsi və idman tarixinin yerini müəyyənləşdirmək və bir-biri ilə təmasda olan, qonşu elmlərin qarşılığını xarakterizə etmək;

- müstəqillik dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın müxtəlif sahələri üzrə inkişaf mərhələlərini, xüsusiyyətlərini və inkişaf dinamikasını müəyyənləşdirmək;

- müstəqillik dövründə bədən tərbiyəsi və idman tarixi üzrə tədqiqatların metodoloji səviyyəsini təhlil etmək və onun genişlənmə, yüksəliş və eniş səbəblərini aydınlaşdırmaq;

- 1991-2015-ci illər ərzində bədən tərbiyəsi və idmanın əsas istiqamətlərini aşkar etmək;

- müstəqillik dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixində təkamülü izləmək və öyrənilən dövrün bədən tərbiyəsi və idmanın forma və metodlarını araşdırmaq;

Tədqiqatın fərziyyəsi. Dövlətin diqqət və qayğısı sayəsində bədən tərbiyəsi və idmanın strategiyası üzrə fəaliyyət prinsipləri düzgün müəyyənləşdirilərsə, müstəqillik dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixində əsas istiqamətlər öyrənilərsə və bu inkişaf tendensiyasında uğurlar diqqətlə araşdırılarsa, səbəblər təhlil edilib nəticələr çıxarılarsa təbii olaraq ölkədə bədən tərbiyəsi və idmanın sürətli inkişafına nail ola bilərik.

Tədqiqatın metodoloji əsası. Tədqiqatın metodoloji əsasını keçmiş mədəni, tarixi irsə münasibət haqqında mütəfəkkirlərin, görkəmli pedaqoqların fikirləri, Azərbaycan hökumətinin bədən tərbiyəsi və idmanla bağlı qərarlar, sərəncamlar, fakt, hadisə və proseslərin obyektivlik və tarixilik prinsipi əsasında öyrənilməsi haqqında nəzəri müddəalar, Azərbaycan Respublikasının Təhsil haqqında Qanunu, Təhsil strategiyası və təhsil islahatları təşkil edir.

Tədqiqatın metodları. Tarixi-müqayisəli təhlil, müşahidə, müsahibə, anketləşdirmə, testləşdirmə, təhlil və tərkib, riyazi statistik metodlar, nəzəri-tarixi müqayisəli təhlil, arxiv axtarışı.

Tədqiqatın mənbələri. Problem işlənərkən Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının (ADBTİA) tədris planı və proqramlarından, mövzu ilə əlaqədar rəsmi dövlət sənədlərindən, beynəlxalq və respublika elmi konfranslarının materiallarından, arxiv materiallarından, Rusiya, Türkiyə, İran, ABŞ, Almaniya, Çin və b. ölkələrdə nəşr

olunmuş vəsaitlərdən, internet materiallarından, pedaqogika dərslik və dərs vəsaitlərindən, pedaqoji fikir və idman tarixinə dair ədəbiyyatdan istifadə olunmuşdur.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Azərbaycanda müstəqillik dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tendensiyası elmi şəkildə araşdırılmış, onun müxtəlif tarixi dövrlərdə məzmunu müəyyənləşdirilmiş və yeni modelinin forma və metodlar kompleksi yaradılmışdır.

İlk dəfə olaraq müstəqillik dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixi mərhələlər üzrə sistemli və kompleks şəkildə öyrənilmiş və ümumiləşdirilmişdir.

Müdafiəyə çıxarılan başlıca müddəalar:

- bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixinin elmlər sistemində öz layiqli yeri və töhfəsi vardır;
- müstəqillik dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixinin təhlilindən çıxarılan təklif və nəticələr, onun inkişafının gələcək perspektivlərinə böyük təsir göstərir;
- bədən tərbiyəsi və idman tarixinin öyrənilməsinin tələbə və şagirdlərin ümumi inkişafına və mənəvi-əxlaqi tərbiyəsinə təsiri;
- bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixinin öyrənilməsi yüksək dərəcəli idmançıların hazırlanmasının yeni forma, vasitə və yolları;
- dövlətin diqqət və qayğısı sayəsində bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf strategiyası üzrə fəaliyyət prinsipləri düzgün müəyyənləşdirilir;
- Azərbaycanda idman qurğuları, kompleksləri, klubları, idman cəmiyyətləri və kütləvi bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı ölkədə gənc nəslin sağlam ruhda tərbiyə olunmasına təsir edir;
- bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı, yüksək səviyyəli idmançılar hazırlanması üzrə aparılan elmi-tədqiqat işlərinin genişləndirilməsini şərtləndirir;
- qızlar və qadınların bədən tərbiyəsi və idmanla məşğulluğa daha çox cəlb olunması üzrə fəaliyyətin yaxşılaşdırılması və məşğul ola bildikləri idman növlərinin sayının artırılması onların sağlam həyat tərzinin formalaşmasına təsiri;
- təhsil müəssisələrində və yaşayış yerlərində bədən tərbiyəsi və idmanın infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi gənc nəslin sağlamlığına təsiri;
- ölkədə bədən tərbiyəsi və idman hərəkatının idarə olunması prosesinin təkmilləşdirilməsi, idman yönümlü qurumların sayının artırılması, bələdiyyələrin, yerli və regional qeyri-hökumət orqanlarının bu sahə üzrə fəaliyyətinin canlandırılması;

- ölkədə bədən tərbiyəsi və idman növləri üzrə yüksək ixtisaslı idmançıların elmi-metodiki cəhətdən (tibbi-bioloji, texniki-taktiki, pedaqoji-psixoloji) hazırlıqları;

- Azərbaycan Respublikası Prezidentinin bədən tərbiyəsi və idmana diqqət və qayğısı hökumətin dəstəkləyici və icraedici amillərdən olması inkişafın başlıca istiqaməti kimi qiymətləndirilir və bu da ölkə əhalisinin əksəriyyətinin bədən tərbiyəsi və idman məşğələlərinə cəlb edilməsi üçün daha əlverişli şəraitin yaradılmasına imkan verir.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. Müstəqillik dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixində bədən tərbiyəsi və idman üzrə ixtisasların və daha yeni ixtisasların müasir tələblərə uyğun reallaşmasına imkan yaranır, bədən tərbiyəsi və idmanın müasir elmi biliklər sistemində yeri, quruluşu və bütövlükdə elmi sistemi aydınlaşdırılır.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəticələri təcrübi elm kimi müstəqillik dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixinin bütün sahələrinə aid edilir. Bu baxımdan tədqiqat materialları nəinki pedaqoji fikir və idman tarixini yeni materiallarla zənginləşdirir, həmçinin bu sahədə olan tədris və metodiki işə müsbət təsir göstərir.

Tədqiqat materiallarından və nəticələrindən bədən tərbiyəsi və idman akademiyasında, liseylərdə, ali təhsil ocaqlarının bədən tərbiyəsi fakültələrində təhsil alan tələbələr üçün, orta məktəb müəllimləri, habelə müəllimlərin ixtisasartırma kurslarında pedaqoji fikir tarixi, bədən tərbiyəsi və idman tarixi, sosiologiya fənlərindən mühazirə kursu kimi də istifadə edilə bilər.

Tədqiqatın aprobasiyası. Tədqiqatın müddəaları, respublika səviyyəli elmi-nəzəri və elmi-praktik konfranslarda (1991-2015-ci illər), beynəlxalq konfranslarda (1991, 1997, 2005, 2009, 2010, 2012, 2013, 2014, 2015-ci illər), bədən tərbiyəsi və idmanın tarixi və idarə edilməsi, bədən tərbiyəsi və idmanın nəzəriyyəsi və metodikası kafedralarında, Azərbaycan Respublikası Gənclər və İdman Nazirliyinin fənn komissiyası şurasında müzakirə edilmiş, müxtəlif tövsiyələr irəli sürülmüş, bir sıra elmi jurnallarda və dövlət mətbu orqanlarında öz əksini tapmışdır.

Mövzu üzrə çap olunmuş əsərlər. Dissertasiyanın mövzusu üzrə 360-dan yuxarı elmi əsər (6 dərslik, 22 kitab, 19 monoqrafiya, 14 dərs vəsaiti, 1 proqram, 31 metodik vəsait, 17 metodik göstəriş, 13 tədris vəsaiti, 3 metodik tövsiyə, 137 jurnal məqalələri (31-i xarici ölkədə), 135 tezis (26-sı xarici ölkədə), orta ümumtəhsil məktəbinin dərsliklərində 5 məqalə nəşr edilmişdir. "Müasir cəmiyyətdə idman" mövzusunda Ümumdünya konqresində, Ümumittifaq elmi konfrans və simpoziumlarda

məruzələr edilmişdir. Onlardan 57-i Tallin, Moskva, Almaniya, Yunanıstan, Bolqarıstan, Polşa, Tütkiyə, İran, Qazaxıstan, Pyatiqorsk, Nalçik, Özbəkistan, Ukrayna, WALIA, MAGNT və mətbu orqanlarda çap olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Gənclər və İdman Nazirliyi normativ-hüquqi sənədlər və s. hazırlayarkən dissertasiyanın materiallarından istifadə olunmuşdur.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya 265 kompyuter mətni səhifəsində tərtib olunub, girişdən, 16 yarımfəsli özündə birləşdirən dörd fəsildən, nəticə və təkliflər, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir. İllüstrativ material 37 cədvəl, 21 diaqram və 5 qrafikdən ibarətdir. Ədəbiyyat siyahısı 143-ü Azərbaycan, 100-ü rus, ingilis, fransız, yunan, türk, qazax, özbək və fars dillərində olan 243 mənbəni əhatə edir.

Dissertasiyanın əsas məzmunu

"Giriş"də mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, tədqiqatın obyekti, predmeti, məqsədi və vəzifələri, fərziyyəsi, metodoloji əsası və metodları müəyyənləşdirilir, elmi yenilikləri və müdafiəyə çıxarılan müddəaları, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, tətbiqi və aprobasiyası şərh olunur.

"Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı pedaqoji problem kimi" adlanan 4 yarımfəsildən ibarət **I fəsildə** müstəqillik dövründə Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf etdirilməsi probleminin mahiyyəti, problemin məqsəd və vəzifələri, işlənmə səviyyəsi və onun təhlili, ölkəmizdə idmanın inkişaf etdirilməsi işinin vəziyyəti, Azərbaycanın müstəqillik dövrünə qədərki bədən tərbiyəsi və idmanın vəziyyətinin təhlili ayrı-ayrı yarımfəsillər şəklində verilir. Bu fəsildə eyni zamanda müstəqillik dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın tarixi məsələləri işıqlandırılır.

Bu fəsil müstəqillik dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixinin məqsəd və vəzifələrinin açıqlanmasına, pedaqoji şərtlərinə yönəldilmişdir. Bədən tərbiyəsi və idmanın məqsədi gənc nəsli əməyə və vətənin müdafiəsinə hazırlamaqdır. Bu məqsədlə, bədən tərbiyəsinin aşağıda göstərilən konkret vəzifələrini həll etmək mümkündür:

a) bədən tərbiyəsi və idmanla məşğul olanların sağlamlığını möhkəmlətmək;

b) onların fiziki cəhətdən normal inkişaf etməsini təmin etmək, güc, sürət, dözümlülük, çeviklik keyfiyyətlərini tərbiyə etmək;

c) onlara düzgün və dürüst biliklər vermək: həm ümumi, təbii hərə-

kətləri (yerimək, qaçmaq, alət tullamaq və sair), həm də bədən tərbiyəsinin xüsusi hərəkətlərini etmək (idmanın müxtəlif növləri, hərəkətli oyunlar, xüsusi gimnastika), bacarıq və vərdişləri yaratmaq;

ç) idmançılarda mənəvi və iradi keyfiyyətləri inkişaf etdirmək: vətənpərvərlik, beynəlmiləlçilik, mərdlik, təşəbbüskarlıq, inadkarlıq, cəsarətlilik, qətiyyətlilik tərbiyə etmək.

Üçüncü yarımfəsildə müstəqil Azərbaycan Respublikasında idmanın inkişafı, Olimpiya hərəkatının geniş vüsət alması, ölkənin ümumi inkişafı işıqlandırılır.

18 oktyabr 1991-ci ildə Azərbaycan dövlət müstəqilliyini bərpa etdi. Müstəqilliyin ilk illərində ölkəyə rəhbərlik edənlər respublikada siyasi sabitlik yarada bilmədilər. Həm bu, həm də ölkənin müharibəyə cəlb olunması, onun torpaqlarının işğal edilməsi respublika idmanını xeyli geriyə atdı, onun irəli getməsinə kəskin şəkildə maneçilik törətdi. 1990-1993-cü illərdə idmanımız ətalət məngənəsində idi, başlı-başına buraxılmışdı. Bir çox idman bazaları baxımsızlıq üzündən yararsız vəziyyətə düşmüşdü, onlardan təyinatı üzrə istifadə olunmurdu, idman avadanlıq və ləvazimatları dağıdılırdı.

Ulu öndər Heydər Əliyev Gənclərin I Forumunda demişdir: "1990-1993-cü illərdə Azərbaycanda bütün idman qurğuları dağıdılmışdı. Azərbaycanın ən böyük stadionu bərbad vəziyyətə salınmışdı. Ayrı-ayrı adamlar orada müxtəlif bazarlar, dükanlar açmışdılar, oranı kababxanaya döndərmişdilər. Bilin, mən bu məsələ ilə tanış olanda Azərbaycanda çox şeylər dağıdılmışdı. Amma Azərbaycanın gəncliyi, idmanı üçün ən vacib olan bu stadionun dağıdılması məni həddindən artıq incitdi".[1]

1993-cü ilin noyabrında Ulu öndər dünya və Avropa miqyaslı yarışlarda yüksək nəticələr göstərmiş Azərbaycan idmançılarını qəbul etdi. Bu görüşdə Heydər Əliyev qeyd etdi ki, idmançılar dövlətin xüsusi qayğısı ilə əhatə olunmalıdırlar. Bu qayğı həm də ölkəmizdə idmanın inkişafına, istedadlı idmançıların potensial imkanlarının açılmasına xidmət etməlidir. İdmanın inkişafı üçün geniş imkanlar yaradılacağını bildirən Heydər Əliyev bu sahənin həm də milli məfkurə, mədəni irs və düşüncə sistemi, ən əsası, oturuşmuş tarixi ənənələr əsasında inkişafını dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən biri kimi müəyyənləşdirmişdi.

Təbii ki, Milli Olimpiya Komitəsinin fəaliyyəti respublika idman

---

[1] İbrahimov N. Müstəqil Azərbaycanın gələcəyi gənclərindir. Bakı: Azərbaycan, 1996, s. 15-25.

ictimaiyyətini, idmançıları qane etmirdi. Bu sahədə köklü dəyişikliklər edilməsi zərurəti yaranmışdı. Milli Olimpiya Komitəsinin 1997-ci il iyulun 31-də keçirilmiş Baş Məclisində yaranmış vəziyyət geniş müzakirə olundu. Baş Məclis Milli Olimpiya Komitəsinin yeni İcraiyyə Komitəsini və prezidentini seçdi.

Prezident İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi, Olimpiya oyunlarında göstərilən nəticə yalnız dövlətin idman həyatının deyil, onun iqtisadi potensialının, ictimai, sosial-mədəni həyatının göstəricisidir. Olimpiya oyunlarında qazanılan yüksək nəticələr beynəlxalq miqyasda ölkənin imicini qaldırmaqla yanaşı, onun imkanlarını nümayiş etdirir.

Beləliklə, cənab İlham Əliyevin MOK-un prezidenti seçilməsindən sonra ölkədə bədən tərbiyəsi və idman geniş vüsət aldı, respublikamız Beynəlxalq Olimpiya Hərəkatına qoşuldu, bu sahədə sistemli şəkildə qlobal işlər görüldü.[1]

Dördüncü yarımfəsildə Azərbaycanın müstəqillik dövrünə qədərki bədən tərbiyəsi və idmanın vəziyyəti, faktlar, rəqəmlər ilə qərarların kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri işıqlandırılır. Tarixi təcrübə və onların baş vermə səbəbləri aşağıdakıları söyləməyə əsas verir:

Respublikanın bədən tərbiyəsi və idmançılarının hazırlığının yaxşılaşdırılması işində respublika fəallarının bədən tərbiyəsi və idmana həsr olunmuş 21 iyun 1974-cü il tarixli yığıncağı həlledici rol oynadı.[2]

Azərbaycan idmançıları SSRİ dövründə dünya və Avropa çempionatlarında 75 medal qazanmışlar (40 qızıl, 19 gümüş, 16 bürünc). Belə ki, dünya çempionatlarında cəmisi 35 medal qazanmışlar (17 qızıl, 11 gümüş, 7 bürünc). Avropa çempionatlarında isə bütövlükdə 40 medal qazanmışlar (23 qızıl, 8 gümüş, 9 bürünc).

Müstəqilliyimiz dövrünə qədər Azərbaycan qadınları Olimpiya, dünya, Avropa çempionatlarında 31 medal qazanmışlar (16 qızıl, 10 gümüş, 5 bürünc).

Xalqımızın Ümummilli lideri Heydər Əliyevin bədən tərbiyəsi və idmana diqqəti və qayğısı nəticəsində 1970-1989-cu illərdə akademiyanın 54 idmançı kadrı Moskva və başqa şəhərlərdə təhsil almış, müxtəlif mövzularda fəlsəfə üzrə doktorluq dissertasiyaları müdafiə etmişdilər.

---

[1] Quliyev D.Q. İdman və Olimpiya hərəkatının inkişafında İlham Əliyevin rolu (1997-2007). Bakı: Nurlan, 2007, s. 9.

[2] Acalov E.F. Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixi. Bakı: "Maarif", 1985, s. 9-12.

Azərbaycan idmançıları SSRİ yığma komandası tərkibində Yay Olimpiya oyunlarında 27 medal qazanmışlar (10 qızıl, 11 gümüş və 6 bürünc) (1952-1988).

Dissertasiyanın **"Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın yeni sisteminin tətbiq olunmasını şərtləndirən amillər" adlı II fəslinin** məzmununda bədən tərbiyəsi və idman üzrə iş sisteminin modernləşdirilməsi, Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf prioritetləri, ölkəmizdə bədən tərbiyəsi və idmana dövlət qayğısı, bədən tərbiyəsi və idmanın tədrisi və başqa elmlərlə inteqrasiya imkanları geniş şərhini tapır.

Bu fəsildə Azərbaycan Respublikasının müstəqillik tarixi, müstəqilliyimiz dövründə bədən tərbiyəsinin inkişafı, son iyirmi dörd il ərzində dövlətin idmana göstərdiyi ardıcıl diqqət və qayğısı, beynəlxalq bədən tərbiyəsi və idman qurumlarında Azərbaycan Respublikası nümayəndələrinin iştirakı, idmançılarımızın beynəlxalq yarışlarda qazandıqları nailiyyətlər, 1991-2014-cü illərdə Avropa, dünya kuboku və Olimpiya yarışlarının qızıl, gümüş və bürünc mükafatçıları ətraflı təhlil olunur və sübut edilir ki, Azərbaycan xalqının idmançıları hələ keçən əsrlərdə də fiziki hazırlıq və idman oyunları sahəsində dünyada məşhur olmuşlar.

1991-1993-cü illərdə ixtisaslı bədən tərbiyəsi müəllimlərinin tərkibi də qənaətbəxş deyildi. Ali təhsilli bədən tərbiyəsi müəllimləri təxminən 50 faiz təşkil edirdi. Qırx beş faiz orta ixtisas təhsilli idi. Bədən tərbiyəsi müəllimlərinin beş faizinin isə ixtisas təhsili yox idi.[1]

1993-cü il sentyabrın 23-də toplantıda müstəqillik qazanmış on səkkiz ölkənin MOK-un və BOK tərəfindən tanınması məsələsinə də baxılmışdı. Sessiyanın qərarına əsasən, BOK 18 ölkənin, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının MOK-unu rəsmən tanımışdır. Azərbaycan Respublikası MOK-un nümayəndələri qitə Olimpiya təşkilatının tədbirində ilk dəfə iştirak etmişdir. Həmin ilin oktyabr ayında Avropa Olimpiya Komitəsinin Baş Assambleyasında Azərbaycan MOK da təmsil olunmuşdur.[2]

Azərbaycan idmançıları 1991-1993-cü illərdə 90 medal qazanmışdır (36 qızıl, 25 gümüş, 29 bürünc).

Azərbaycan idmançıları 1991-ci ildə 29 medal (11 qızıl, 8 gümüş, 10 bürünc), 1992-ci ildə 23 medal qazanmışdısa (11 qızıl, 3 gümüş,

---

[1] Quliyev D. Q. və b. Azərbaycan idmanının dünəni və bu günü. Bakı: Təknur, 2003, s. 22-26.

[2] Quliyev D. Q. Azərbaycan ulduzları Olimpiya oyunlarında. Bakı: İşıq, 1996, s. 13-23.

9 bürünc), 1993-cü ildə isə 38 medal qazanmışdır (14 qızıl, 14 gümüş, 10 bürünc). Təəssüflər olsun ki, dövlət müstəqilliyini əldə etdiyi 1991-1993-cü illərdə Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idman, iqtisadiyyat və digər sahələrdə baş verən hərc-mərclik və dağıdıcılıq siyasəti idmana da olduqca güclü zərbələr vurmuşdu.

İkinci paraqrafda 1993-2003-cü illərdə Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı prioritetləri araşdırılır. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 30 avqust 2004-cü il tarixli 181 saylı sərəncamına əsasən «Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafının dövlət proqramı» təsdiq edilmişdir.[2] Proqram 2005-2008-ci illəri əhatə edərək bu sahədə görüləcək işlərin məzmununu və inkişaf yollarını müəyyən etmişdir.

Dünyada tanınmaq beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən müstəqil Azərbaycan dövlətinin tanınması haqqında qəbul olunan qərarlardır. Bununla yanaşı, bu həm də dünya dövlətləri ilə Azərbaycan Respublikası arasında yaranan ikitərəfli, bərabərhüquqlu əlaqələrdir».[1]

1994-2003-cü illərdə Azərbaycan idmançılarının Avropa və dünya kuboku yarışlarında 1341 medal qazanmışlar (onlardan 465 qızıl, 362 bürünc, 514 bürünc).

1994-2003-cü illərdə Azərbaycan idmançılarının qeyri-Olimpiya idman növləri üzrə Avropa və dünya kuboku yarışlarında 950 medal qazanmışlar (onlardan 360 qızıl, 241 gümüş, 349 bürünc).

Üçüncü yarımfəsildə Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmana dövlət qayğısı araşdırılır. İdmanın inkişafına göstərilən yüksək dövlət qayğısı nəticəsində Azərbaycan idmançıları dünyanın mötəbər yarışlarında və Olimpiya oyunlarında ölkəmizi ləyaqətlə təmsil edir, uğurlarını ildən-ilə daha da artırırlar. 2015-ci ildə Bakıda keçiriləcək birinci Avropa Oyunlarına hazırlıq məqsədilə beynəlxalq standartlara uyğun mühüm layihələrin icra olunması ölkəmizdə müasir idman infrastrukturunun yaradılması işinə böyük töhfə verəcəkdir. Digər tərəfdən, Bakının 2015-ci il Avropa Oyunlarının keçirilməsi üçün böyük potensiala malik olmasını beynəlxalq idman təşkilatları da artıq təsdiqləyib. Bunu şərtləndirən əsas amillər isə ölkəmizin qədim tarixə, zəngin mədəniyyətə, əlverişli coğrafi mövqeyə, güclü idman infrastrukturuna, ən başlıcası beynəlxalq yarışları keçirmək təcrübəsinə malik olmasıdı.

Azərbaycan həqiqi mənada idman dövlətinə, ölkəsinə çevrilmişdir. Azərbaycanda yeni gənc nəsil yetişmişdir və biz yeniyetmələrin hazır-

---

[1] 10 il öncə başlanan yol [Mətn] : Sənədli publisistika /Azərbaycan Respublikası Gənclər və İdman Nazirliyinin nəşri. Bakı: 2007, 256 s.

lığına böyük diqqət göstəririk. Əgər yeniyetmə idmanı olmasa, ümumiyyətlə, ölkədə idman inkişaf edə bilməz.

2008-ci ildə Azərbaycan idmançıları Avropa və dünya kuboku yarışlarında 550 medal qazanmışlar. Onlardan 205-i qızıl, 141-i gümüş, 204-ü isə bürüncdür. Bu medallardan 137-si Olimpiya, 423-ü isə qeyri-Olimpiya növlərində əldə edilmişdir. Azərbaycan idmançıları 51 dünya, 73 Avropa və 120 beynəlxalq turnirlərdə iştirak etmişlər. Bütün bunlar ölkədə idmanın sürətli inkişafının göstəriciləri kimi diqqəti cəlb edir.

C.Kennedi demişdir: "Dövlətin nüfuzu iki şeylə ölçülür: kosmik raketlər və Olimpiya qızıl medalları ilə". Arxasız, köməksiz, tapşırıqsız, yalnız öz gücünə Olimpiya fəxri kürsüsünün zirvəsini fəth etməyi bacaran Azərbaycan 2013-cü il fevralın 8-də Kosmos erasına daxil oldusa, ilk telekommunikasiya peykini orbitə çıxardısa, demək bundan belə hamıdan tez, hamıdan yüksəkdə, hamıdan güclü olaraq, təki sülh və əmin-amanlıq, ən başlıcası isə can sağlığı olsun...[1]

Bütün bunlar ilk Avropa Oyunlarını ən yüksək təşkilati səviyyədə keçirmək üçün güclü zəmin yaradır. Buna görə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq və Bakıda ilk Avropa Oyunlarını lazımi səviyyədə keçirmək məqsədilə Prezident İlham Əliyev Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, Azərbaycan Respublikasının Milli Olimpiya Komitəsinin İcra Komitəsinin üzvü və YUNESKO-nun xoşməramlı səfiri, birinci xanım Mehriban Əliyevanın sədrliyi ilə iyun-iyul 2015-ci il tarixlərində Bakıda ilk Avropa Oyunlarını keçirmək məqsədilə Təşkilat Komitəsinin yaradılması haqqında fərman imzalamışdır.[2]

2004-2014-cü illərdə Azərbaycan idmançılarının qeyri-Olimpiya idman növləri, Avropa və dünya kuboku yarışlarında 3882 medal qazanmışlar (1456 qızıl, 1178 gümüş, 1248 bürünc).

Paraqrafda dövlətin müstəqil Azərbaycan Respublikasında fiziki cəhətdən daha sağlam, daha güclü, daha kamil və bacarıqlı, müasir qadınların tərbiyəsinə diqqət və qayğısı işıqlandırılmışdır.

Elm və incəsənət sahəsində olduğu kimi, bədən tərbiyəsi və idman

---

[1] Hüseynova S. B. Azərbaycanda idman və Olimpiya hərəkatı: inkişaf tarixi, nəticələr və perspektivlər. ttp: // www. Tehsil problemleri. Com / P = 1829.

[2] İyun-iyul 2015-ci il tarixlərində Bakıda ilk Avropa Oyunlarını keçirmək məqsədilə Təşkilat Komitəsinin yaradılması haqqında fərman imzalamışdır. http://www.mfa.gov.az/content/556.

sahəsində də Azərbaycan qadınları çətin və mürəkkəb bir yol keçiblər. Vaxtilə nadan adamlar azərbaycanlı qadınların səhnəyə çıxmasına, yaxud idmanla məşğul olmasına hər vasitə ilə mane olurdular. Bu maneələri aradan qaldırmaq və bədən tərbiyəsi ilə məşğul olmaq hüququ qazanmaq üçün Azərbaycan qadınlarından böyük qüvvə, iradə və fədakarlıq tələb olunurdu.[1]

Müstəqilliyimiz dövründə (1991-2016) Azərbaycan qadınları Olimpiya, dünya və Avropa çempionatlarında 99 medal qazanmışlar (26 qızıl, 23 gümüş, 50 bürünc).

Tədqiqat göstərir ki, Azərbaycan idmançıları müstəqillik illərində (1991-2015) dünya və Avropa çempionatlarında 573 medal qazanmışdır (171 qızıl, 173 gümüş, 229 bürünc).

Azərbaycan idmançıları 2016-cı ildə Olimpiya, qeyri-Olimpiya, Авропа вя дцнйа кубоку йарышларында 837 medal qazanmışlar (297 qızıl, 250 gümüş, 290 bürünc).

Dördüncü yarımfəsildə qeyd edilir ki, elm və texnikanın sürətli inkişafı, elmlərdə inteqrasiyanın inkişafı orta məktəb kursunun həm məzmununu, həm də onun öyrənilmə metodlarının dəyişilməsini və yeniləşməsini tələb edir. Təhsilin siyasi-nəzəri səviyyəsi cəmiyyətin ictimai tələblərinə və elmi-texniki tərəqqiyə görə təyin edilir. Bu baxımdan fənlərarası əlaqə ən aktual bir pedaqoji problem kimi ortaya çıxır. Bu problem təhsilin məzmunu və strukturu ilə sıx əlaqəlidir. Ona görə də bu öz əksini təlim metodları, formaları və vasitəlarində tapmalıdır. Fənlərarası əlaqə şagirdlərin biliyini sistemə salmağa, real aləm haqqında onlarda tam mənzərə yaratmağa, hadisələrin qarşılıqlı dialektik əlaqəsini formalaşdırmağa kömək edir.[2]

Müəllimin ən böyük xidməti tədris etdiyi fənn vasitəsilə şagirdləri özünə cəlb etməyi bacarması və K.D.Uşinskinin göstərdiyi kimi, bilikləri təkcə onların şüuruna doğru deyil, həm də hisslərinə doğru yönəltməsidir.[3]

Dissertasiyanın **"Azərbaycan idmançılarının Olimpiya oyunlarında iştirakı"** adlanan **üçüncü fəsli** dörd yarımfəsildən ibarətdir. Əvvəlcə Yay Olimpiya oyunlarında Azərbaycan idmançılarının uğurları, yeniyetmələrin I və II Yay Olimpiya oyunlarında Azərbaycan idmançılarının

---

[1] Quliyev D.Q. «Qadın və İdman». Bakı Universitetinin nəşriyyatı. Bakı: 2000, s.128.

[2] Fəlsəfə və sənətşünaslıq: fənlərarası qarşılıqlı təsirin metodologiyası. Beynəlxalq elmi-konfransın tezisləri. Bakı: Təknur, 2010, s.169-170.

[3] Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri (Ali məktəblərarası elmi məqalələr məcmuəsi). Bakı: 2015, № 1, s.186-190.

çıxışları, Qış Olimpiya oyunlarında Azərbaycan idmançılarının iştirakı, Azərbaycan Milli Paralimpiya oyunlarında idmançıların iştirakı və nəticələri araşdırılır.

"Olimpiya hərəkatı, beynəlxalq idman tarixi və bədən tərbiyəsi tarixinin ümumi problemlərinin öyrənilməsi" birinci yarımfəsildə göstərilir ki, 1992-2012-ci illərin sonlarında xarici ölkələrdə bədən tərbiyəsi tarixi məsələləri alimlərimiz tərəfindən necə işıqlandırılmışdır, tədqiqatın nəzəri-metodoloji səviyyəsi necə öyrənilir.

Müstəqilliyimiz dövründə Olimpiya hərəkatı probleminin işlənib hazırlanma səviyyəsi ətraflı təhlil edilmişdir.

Aparılmış tədqiqat onu göstərir ki, keçmiş SSRİ dövründə Azərbaycan idmançıları Yay Olimpiya oyunlarında 9 dəfə iştirak etmiş və 27 medal qazanmışlar. Medal qazalanların 3-ü azərbaycanlı, 24-ü isə milliləşdirilmiş idmançı olmuşdur. Həmin oyunlarda cəmi 43 idmançı təmsil olunmuşdur.

Müstəqilliyimiz dövrüdə isə Azərbaycan idmançıları Yay Olimpiya oyunlarında (1992-2016) 7 dəfə iştirak etmiş, (bir dəfə Müstəqil Dövlətlər Birliyinin yığma komandaları tərkibində 1992) 47 medal qazanmışlar. Bunlardan 9-u qızıl, 12-si gümüş, 26-sı isə bürünc mükafatdır. Həmin oyunlarda ölkəmizi cəmi 250 idmançı təmsil etmişdir. Aparılmış tədqiqat onu göstərir ki, SSRİ dövrünə nisbətən müstəqilliyimiz dövründə idmançılarımız daha çox iştirak etmiş və medal qazanmışlar.

İkinci yarımfəsildə yeniyetmələrin I və II Yay Olimpiya oyunlarında Azərbaycan idmançılarının çıxışları işıqlandırılır.

Sinqapurda Yeniyetmələrin I Yay Olimpiya oyunlarında Azərbaycan 5 idman növündə (ağır atletika, güləş, boks, cüdo, avarçəkmə) 12 nəfərdən ibarət komanda ilə iştirak etmişdir. Nəticədə 3 idman növündə (ağır atletika, güləş, boks) 5 qızıl və 3 gümüş medal qazanaraq komanda hesabında 204 ölkə arasında 11-ci yeri tutmuşdur. Eyni zamanda Azərbaycan iştirakçıların sayına görə ən yaxşı nəticə göstərən 2-ci ölkə olmuş, ümumi hesabda İslam dövlətləri arasında 1-ci, Avropada 6-cı, MDB ölkələri arasında 3-cü yeri tutub.[1]

Üçüncü yarımfəsildə qış Olimpiya oyunlarında Azərbaycan idmançılarının çıxışları işıqlandırılır. Qış İdman Növləri Federasiyası müstəqilliyimiz dövründə, 1992-ci ildə yaradılmış və həmin ildə Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçmişdir.1993-cü ildən Beynəlxal Federasi-

---

[1]Yeniyetmələrin Yay Olimpiya oyunlarında Azərbaycan idmançılarının çıxışlarının təhlili // Bakı Slavyan Universiteti. Bakı, 2015, № 1, s.186-190.

yanın (BF) üzvüdür.

Həmin fəslin dördüncü yarımfəslində Azərbaycan Milli Paralimpiya oyunlarında idmançılarımızın çıxışları geniş təhlil edilmişdir. Fiziki qüsurlu vətəndaşların idman maraqlarını təmsil edən ictimai qurum 9 fevral 1996-cı ildə təsis olunmuşdur. 1996-cı ildən Beynəlxalq Paralimpiya Komitəsinin (IPC) məşvərətçi, 1999-cu ildən tam hüquqlu üzvüdür. Fəaliyyətinin ən əsas məqsədi dörd ildə bir dəfə Olimpiya oyunları ilə paralel keçirilən (2 həftə sonra) Paralimpiya oyunlarında fiziki qüsurlu idmançılardan ibarət milli komandanın iştirakını təmin etməkdir.

Prezident İlham Əliyev bu barədə deyib: "Azərbaycanda idmanın həm Olimpiya, həm də qeyri-Olimpiya növləri bərabər hüquqa malikdir. Heç bir ayrı-seçkilik yoxdur və bu siyasət Azərbaycanda uzun illərdir aparılır. İstər Olimpiya idman növü ilə, istərsə də qeyri-Olimpiya idman növü ilə məşğul olan idmançılara biz həmişə eyni gözlə baxırıq. Bu, belə də olmalıdır. Çünki hər bir idmançı beynəlxalq yarışlarda Azərbaycanın idman şöhrətini ucaldır".[1]

Azərbaycan Respublikası Milli Paralimpiya Komitəsinin Yay Paralimpiya oyunlarında 38 medal qazanmışlar (9 qızıl, 18 gümüş, 11 bürünc).

Dissertasiyanın **IV fəsli “Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf mərhələləri”** adlanır. Avropa, dünya və Olimpiya oyunlarına hazırlığın aparılması, qarşıya qoyulmuş əsas məqsəd və vəzifələrin həyata keçirilməsi 3 mərhələdə aparılmışdır:

Birinci mərhələdə elmi-metodiki ədəbiyyatlar təhlil edilmiş, statistik material əsasında Avropa, dünya və Olimpiya İdman liseyində idmanın nəzəri və praktiki məsələləri ilə tanışlıq, şagirdlərin məşqçilərinin, liseyin rəhbərinin müsahibəsi keçirilimiş, proqramlar təşkil olunmuşdur.

İkinci mərhələdə Olimpiya Ehtiyat Qüvvələrinin (OEQ) hazırlıq prosesinin quruluşunun faktor təhlili və onun metodunun istifadəsi öyrənilir. OEQ hazırlıq dinamikası və onun gələcək təkmilləşdirmə perspektivi müəyyən edilir.

Üçüncü mərhələdə idmançıların çoxillik hazırlıq prosesinin strukturu təhlil olunur və effektliyinin inkişaf yolları müəyyənləşdirilir.

Həmin fəslin üçüncü və dördüncü yarımfəsillərində müstəqillik dövründə Azərbaycanda idman qurğuları, kompleksləri, klubları, idman cəmiyyətləri və kütləvi bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı araşdırılır.

---

[1] Müstəqil Azərbaycanda Olimpiya hərəkatının inkişaf yolları // II Ümumrespublika Olimpiya konfransı məruzələrin tezisləri. Bakı, 2001, s. 38-43.

Ulu öndər Heydər Əliyev idmanın, bədən tərbiyəsinin inkişafını hər bir sivilizasiyalı xalqın ali ideallarının təcəssümü olmaqla yanaşı, həm də dövlətin beynəlxalq nüfuz və mövqelərinin təntənəsi kimi qiymətləndirirdi. Dahi rəhbər idmanın dövlətimizin dünyada tanınmasında, imicinin möhkəmlənməsində müstəsna rolunu önə çəkərək deyirdi: "İdman, bədən tərbiyəsi xalqın sağlamlığı ilə bağlı olan mühüm sosial sahədir. Azərbaycan bayrağı dünyada, demək olar ki, iki dəfə qaldırılır. Bu, bir Azərbaycanın dövlət başçısı hər hansı ölkəyə gələrkən və bir də idmançılarımız beynəlxalq yarışlarda çempion adını qazanarkən baş verir. Azərbaycan himni səslənir, dövlət bayrağı qaldırılır".[1]

Hazırda Milli Olimpiya Komitəsinin prezidenti İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə respublikamızın müxtəlif bölgələrində 50-dən çox Olimpiya İdman Kompleksi tikilib istifadəyə verilib.

Aparılan tədqiqat işi aşağıdakı ümumi və xüsusi **nəticələrə** gəlməyə əsas verir:

1. Bədən tərbiyəsi və idman müstəqilliyimizin ümumi məqsəd və inkişaf mərhələləri ilə qırılmaz surətdə əlaqədədir. Tədqiqatda Azərbaycan Respublikasında bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı prosesinin tədqiqi göstərdi ki, konkret tarixi şəraitdən və quruculuq prosesinin obyektiv təhlilindən irəli gələn vəzifələri təyin edən Milli Olimpiya Komitəsi (MOK), Gənclər və İdman Nazirliyi (GİN), idman federasiyaları (IF) və bədən tərbiyəsi təşkilatları işlərinin məzmununu zənginləşdirib, onların fəaliyyətinin forma və metodlarını təkmilləşdirmişdir. Belə qarşılıqlı əlaqə dövlət qanunlarında, Müstəqil Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktında möhkəmlənmişdir.

2. Əhalinin müxtəlif təbəqələrinin əmək fəaliyyəti ilə bədən tərbiyəsinin üzvi surətdə əlaqəsi nəinki qarşıya çıxan çətinlikləri dəf etməkdə psixoloji hazırlığın formalaşmasına təsir göstərir, bu eyni zamanda hərtərəfli fiziki hazırlığın təmin edilməsinə, hətta məişətdə bədən tərbiyəsinin tətbiqinə, istirahət və əmək rejiminin təşkilinə də fəal təsir göstərir.

Elmi-texniki tərəqqinin, istehsal prosesinin kompleks mexanikləşdirilməsi və avtomatlaşdırılması nəticəsində yüksək inkişaf etmiş əqli və fiziki qabiliyyət tələb edən böyük qrup insanların əmək xarakteri və şəraiti kökündən dəyişilir. Belə şəraitdə bədən tərbiyəsi və idman yeni ictimai münasibətlərin formalaşmasına, əmək məhsuldarlığının yüksəlməsinə,

---

[1] Azərbaycan idmanının şöhrətini yüksəklərə qaldıraq. Ulu öndər Heydər Əliyevin XXVI Yay Olimpiya oyunları iştirakçıları ilə görüşü. “Azərbaycan” qəz., 1996, 2 iyul.

Azərbaycan vətəndaşlarının əmək fəaliyyətinin üzvi hissəsinə çevrilir.

3. Müstəqilliyimizin əldə edildməsinin möhkəmləndirilməsi bədən tərbiyəsi və idmanla sıx bağlıdır. Bu qanunauyğunluğun təzahürü bədən tərbiyəsi və idmanın tətbiqi növlərində, xalqın hərtərəfli inkişafında, gənclərin hərbi-vətənpərvərlik işlərində bədən tərbiyəsi və idmanın geniş istifadə edilməsində öz ifadəsini tapır.

4. Bədən tərbiyəsi və idman nəzəriyyəsinın bir çox elmlərlə qarşılıqlı əlaqəsi mövcuddur. Bu əlaqə müstəqil cəmiyyətimizin sosial həyatında bədən tərbiyəsi və idmanın qanunauyğunluğunu təyin edir, obyektiv xarakter daşıdığını bir daha göstərir.

Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafına kino, memarlıq, elm və s. təsir göstərir. Öz növbəsində bədən tərbiyəsi və idmanın müxtəlif sahələrini qidalandırır. Məsələn, incəsənət, memarlıq və bununla birlikdə həmin əlaqə qanunvericilik qaydasında istiqamətlənir və möhkəmlənir. Digər tərəfdən, bədən tərbiyəsi və idman müstəqil cəmiyyətimizin vahid məqsədi və insanların fiziki və mənəvi inkişafının vahid dialektik qüvvəsinin digər tərəfləri ilə üzvi surətdə əlaqədar olduğunu göstərir. Bu qanunauyğunluq əlaqələri bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafına daima məhsuldar təsir edir və təkmilləşdirir.

Yuxarıda göstərilən qanunauyğunluqlar bizim nöqteyi-nəzərimizcə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafında birliyi, əlaqəni təzahür etdirir.

5. Bədən tərbiyəsi və idman tarixi sahəsində aparılan 1991-ci ilə qədər dövr göstərdi ki, XX əsr və XXI əsrin əvvəllərindən bədən tərbiyəsi və idman tarixi sərbəst bir elm kimi özünü qənaətbəxş şəkildə göstərməmiş və bədən tərbiyəsi və idman pedaqogika tarixi çərçivəsində öyrənilimişdir.

1991-ci ilə qədər tarixi xarakterik ziddiyyətlər: bir tərəfdən bədən tərbiyəsi sahəsində konkret tarixi faktların, faktiki materialların intensiv toplanma prosesi, digər tərəfdən – metodoloji və nəzəri cəhətdən bu materialların qeyri-qənaətbəxş olmasında idi. Bununla yanaşı, 1991-ci ilə qədər bədən tərbiyəsi və idman üzrə toplanmış bütün pozitiv, müsbət materiallardan Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idman tarixinin yaranma prosesində yaradıcı surətdə istifadə olunmuşdur.

6. 1991-ci ildən sonrakı dövrdə bədən tərbiyəsi tarixinin keçdiyi mürəkkəb və çətin yol bədən tərbiyəsi haqqında elmi biliklər strukturunu təkmilləşdirmiş və sərbəst bir elm kimi formalaşmışdır.

7. Bədən tərbiyəsi və idman tarixi Azərbaycan xalqının milli əxlaqi normalarının nəzəri və metodoloji əsaslarından qaynaqlanaraq məhsuldar inkişaf edə bilər. Yalnız tarixi obyektiv elmi təhlilə istinad edərək

cəmiyyətin müxtəlif tarixi mərhələlərinin xüsusiyyətlərini göstərərək bədən tərbiyəsi və idman tarixinin inkişafını və qanunauyğunluğunu tədqiq edə bilər. Bir elm kimi bədən tərbiyəsi və idman tarixinin inkişafı, onun problemləri və tədqiqatın istiqaməti təcrübə ilə, bədən tərbiyəsi və idman hərəkatı sorğusu ilə sıx əlaqədardır.

8. Bədən tərbiyəsi və idman elm kimi tarixiliyə və sərbəstliyə malikdir. Onun öz predmeti (fənni) var. Habelə, həcmi və məzmunu, strukturu (quruluşu), funksiyası, üsulu və dərketmə forması mövcuddur. Elmi biliklərin spesifik sahəsi kimi bədən tərbiyəsi və idman tarixi iki elmin – tarix və bədən tərbiyəsi haqqında elmin birləşməsidir. Müxtəlif mərhələlərdə cəmiyyətin, həyatın bir tərəfini öyrənib açıqlamaqla bədən tərbiyəsi və idman tarixi xarakterinə, formasına və dərketmə məqsədinə görə tarix elmi ilə sıx əlaqədar olub, həmişə tarixi elm kimi spesifik dərketmə metodlardan istifadə edilir. Buna görə də bədən tərbiyəsi və idman tarixi sahəsindəki tədqiqatlar ümumtarixi proses haqqında təsəvvürü genişləndirərək həm tarix elmini, həm də pedaqoji fikir tarixini zənginləşdirir. Bədən tərbiyəsi və idman tarixi-nəzəri, ictimai fəndir: o, nəzəri-dərketmə, ideya-tərbiyəvi, təcrübi funksiyaları icra edərək bu funksiyalar tarixi elmlərə təsadüf edir, lakin bu funksiyaların özlərinin obyekt və fənlə şərtlənmiş – bədən tərbiyəsi və idman sahəsi – vardır.

9. Metodoloji problem sayılan bədən tərbiyəsi və idman tarixində problemin fənninə də aid edirlər. Aparılan tədqiqatlar müasir səviyyənin inkişafına müvafiq bədən tərbiyəsi və idman tarixi fənninin müəyyənləşməsinə şərait yaratdı: Bədən tərbiyəsi və idman fənninin əmələ gəlməsi bədən tərbiyəsi tarixinin yaranma mexanizmi, onun inkişafı və xarakterik xüsusiyyətidir. Bədən tərbiyəsi və idman tarixinin əsas hissəsi: tarixi vasitələri, metodları və təşkilinin forması, məhz bunun köməyi ilə bədən tərbiyəsinin məqsədinə nail olunur; tarixi ideya, faktlar, dərəcələr və bədən tərbiyəsi və idman anlayışları, bədən tərbiyəsinin dərk etmə tarixinin maarifləndirilməsi; tarixi və bədən tərbiyəsi tarixinin mənbəşünaslığı hesab olunur. Bədən tərbiyəsi və idman tarixi fənninin tərkib hissəsi tədris fənni və elm kimi inkişafı və tərəqqisi qanunauyğun prosesdir. Bədən tərbiyəsi və idman tarixinin digər tərkib hissələri bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olub inkişaf edir.

10. Tədqiqat prosesində bədən tərbiyəsi və idman tarixinin tarixi və mənbəşünaslıq açarı, problemi işlənib hazırlanmışdır. Bu, elm kimi bədən tərbiyəsi və idman tarixinin formalaşması və anlaşması üçün mühüm əhəmiyyət daşıyır.

11. 1991-ci ilin əvvəllindən başlayaraq bədən tərbiyəsi və idman

sahəsində nəşr olunan əsərlərin və dissertasiyaların problematikasının durmadan genişlənməsi onu göstərir ki, bədən tərbiyəsi və idman tarixi yüksələn xətt üzrə inkişaf edir.

Problematikanın genişlənməsi şaquli xətt üzrə (müxtəlif dövrlərdə) olduğu kimi, üfüqi xətt üzrə (ayrı-ayrı ölkələr, ölkəmizin regional və milli rayonları, ayrı-ayrı problemlər, bədən tərbiyəsi hərəkatı – Azərbaycan tarixçilərinin elmi axtarışlarında (bədən tərbiyəsi bölmələri) əlahiddə yer tutur.

12. Bədən tərbiyəsi və idman tarixi üzrə tədqiqatlarda müstəqilliyimizin ilk illərində bədən tərbiyəsi hərəkatının inkişafı Azərbaycan Prezidentinin istiqamətverici rolunun işıqlandırılması çox zəruri məsələlərdən biri kimi mühüm əhəmiyyət daşıyır. Müstəqilliyimizin iyirmi beş illiyi dövrünün bədən tərbiyəsi və idman sistemində əsas ideya-nəzəriyyənin formalaşmasında xalqımızın Ümummilli lideri Heydər Əliyevin rolu göstərilir ki, bu tədqiqatlarda zəhmətkeşlərin bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafında Milli Olimpiya Komitəsinin (MOK) xarakterik əhəmiyyətə malikliyi xüsusi yer tutur.

Müəllifin fikrincə, müasir şəraitdə, tarixi təcrübəni nəzərə alaraq aşağıdakı **təkliflərin** tezliklə həll olunmasına diqqəti cəmləşdirmək vacibdir:

1. Bədən tərbiyəsi və idman sisteminin formalaşması təcrübəsinin özünün məzmununa görə dərin mənalı olub, bədən tərbiyəsi hərəkatının inkişafında müstəqil Azərbaycan Respublikasının qərar və qətnamələrinin rəhbər rolunu açıqlayan tədqiqatın daha ətraflı hazırlanmasını tələb edir.

2. Müstəqil Azərbaycan Respublikasında bədən tərbiyəsi tarixini yüksək səviyyəyə qaldıran tədqiqatları genişləndirmə zərurəti olmalıdır.

3. Beynəlxalq idman hərəkatı tarixinin tədqiqat problematikası perspektivlidir. Müharibə vaxtı və müharibədən sonrakı dövrdə beynəlxalq fəhlə hərəkatı tarixi bədən tərbiyəsi tarixçilərinin diqqətini yenidən cəlb edir. Beynəlxalq idman hərəkatına həsr olunan işlər, xüsusən Qarabağ torpağı uğrunda müharibəyə qədərki və müharibə dövrlərində onun mərhələlərini öyrənmək tələb olunur.

4. Nəzəri və metodoloji problemlərin işlənib hazırlanması üzrə bədən tərbiyəsi tarixçilərinin qarşısında mühüm vəzifələr durur. Burada milli idmanın daha dərindən öyrənilməsinə, ayrı-ayrı idman növlərinin metodoloji tarixi tədqiqatına və mənbəşünaslıq aspektindən (baxışından) müxtəlif işlərin gələcək inkişafına istiqamətlənə bilər.

5. Bədən tərbiyəsi və idman tarixi sahəsində işlərin kökündən yaxşılaşması məqsədilə Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akade-

miyasında bədən tərbiyəsi və idmanın tarixi və idarə edilməsi kafedrası yaradılmışdır. Azərbaycan Dövlət BədənTərbiyəsi və İdman Akademiyasında mövcud olan yeganə kafedra problemləri həll edə bilməz. Akademiyada bədən tərbiyəsi və idman sosiologiyası kafedrası yaradılması məqsədəuyğundur. Bu akademiyada yüksək dərəcəli ixtisasçılar fəaliyyət göstərirlər.

Elm kimi Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idman tarixinin inkişafı, tədris fənni kimi onun taleyi bədən tərbiyəsi tarixi ixtisasçılarından mühüm dərəcədə asılıdır.

Yüksək elmi dərəcəli bədən tərbiyəsi tarixi üzrə kadrların hazırlanması proqramı işlənib hazırlanmalıdır. Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasında "Bədən tərbiyəsi tarixi" ixtisası üzrə doktoranturanın açılması və digər universitetlərin nəzdində doktoranturaların yaradılması zəruridir. Bu ixtisas üzrə doktoranturaya daxil olanlar ümumtarixi və mənbəşünaslıq hazırlığının yüksək tələbatını ödəyə bilər.

6. Müharibə gedən ölkədə ali təhsil müəssisələrində "Bədən tərbiyəsi və idman" kafedralarının bağlanması məqsədəuyğun deyildir. Ona görə ki, ali təhsil müəssisələrində "Bədən tərbiyəsi və idman" kafedralarının bazasında idman klublarının yaradılması qənaətbəxş deyildir. Belə ki, bütün ali təhsil müəssisələrində "Bədən tərbiyəsi və idman" növləri üzrə maddi-texniki baza yaradılmamışdır. Ali təhsil müəssisələrində "Bədən tərbiyəsi və idman" kafedralarının bərpası məqsədəuyğundur.

7. Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunda bədən tərbiyəsi və idman bölməsinin bərpası məqsədəuyğundur. Elm kimi bədən tərbiyəsi və idman tarixinin gələcək inkişafı ilə bağlı nəşretmə fəaliyyəti üçün əlverişli şərait yaradılmalıdır. Bədən tərbiyəsi və idman tarixinin məsələləri üzrə məcmuələr nəşr edilməlidir. Tarix – bədən tərbiyəsi haqqında mövzular "Bədən tərbiyəsinin nəzəriyyəsi və təcrübəsi", "Məktəbdə bədən tərbiyəsi" və digər idman jurnalları bərpa olunmalıdır. İdman jurnalları bədən tərbiyəsi tarixi biliyinin təbliğində fəal surətdə iştirak etməlidir.

8. Elmi və tədris fənni kimi bədən tərbiyəsi tarixinin inkişafına müsbət təsir edərək tibbi-bioloji və idman-pedaqoji nümayəndələri ilə və bədən tərbiyəsi sosioloq və nəzəriyyəçilərin əməkdaşlıq və əlaqələrini genişləndirə bilər. Elm kimi bədən tərbiyəsi tarixinin gələcək inkişafı geniş miqyasda, ümumi tarix sahəsində ixtisasçıların əməkdaşlıq və əlaqələrinin məzmununu tələb edir. Ana vətən və ümumdünya tarix problemləri üzrə birgə əsərlərin yaradılması vaxtı çatmışdır. Belə təcrübə bədən tərbiyəsi və idman tarixinin nüfuzunun artmasına zəmanət verir.

9. Elm və tədris fənni kimi bədən tərbiyəsi və idman tarixinin rolu və

əhəmiyyətinin lazımınca qiymətləndirilməməsi bədən tərbiyəsi hərəkatı üçün mütəxəssislərin hazırlığında neqativ hallar yaradır. Bədən tərbiyəsi və idman tarixi elmi cəhətdən əsaslandırılmış və düzgün formalaşdırılmış münasibət – aktual problemdir. Elm və tədris fənni kimi müstəqil Azərbaycanın bədən tərbiyəsi və idman tarixinin gələcək inkişafı onun həllindən çox asılıdır.

10. Elmi dövriyyəyə yeni mənbələrin və materialların daxil edilməsi sayəsində yerinə yetirilən tədqiqatlarda tədris fənni kimi bədən tərbiyəsi və idman tarixinin tədrisini yaxşılaşdırmaq üçün əlverişli şərait yaradılır. Azərbaycan Respublikasının qanun və qətnamələrində ideya-tərbiyə, ideoloji işlərin həllini gücləndirmək məqsədilə bədən tərbiyəsi və idman tarixinin imkanlarından geniş istifadə edilməlidir:

- elmi əsaslandırılmış bədən tərbiyəsi və idman sisteminin təkmilləşdirməsi;
- bədən tərbiyəsi və idmanın yeni elmi təcrübə ilə nəzəri cəhətcə idarə olunmasını işləyib hazırlamaq və təcrübədə tətbiq etmək;
- texniki hesablama və riyazi metodlardan istifadə edərək geniş proqnozlaşma, layihələşdirmə və planlaşdırma tətbiq etmək;
- bədən tərbiyəsi hərəkatının bütün bölmələrində təşkilatçılıq və idarəetmə metodlarının strukturunun təkmilləşdirilməsi;
- bədən tərbiyəsi və idman sahəsində mütəxəssislərin hazırlığını yaxşılaşdırmaq.

Bu təkliflərin təcrübədə tətbiqi müstəqil Azərbaycan Respublikası quruculuğunda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafına yüksək zəmin yaradan ən başlıca atributlardandır.

Tədqiqatın məzmunu çap olunmuş aşağıdakı elmi əsərlərdə öz əksini tapmışdır:

1. İnandırma ailədə uşaqların və yeniyetmələrin bədən tərbiyəsi və idmana maraq tərbiyəsinin mühüm metodu kimi // Bədən tərbiyəsi və idmanın nəzəri və metodiki məsələlərinin elmi əsaslandırılması. Elmi əsərlərin mövzulaşdırılmış məcmuəsi. Bakı, 1992, s. 54-60
2. Güləşçilərin məşq proseslərinin planlaşdırılması // Bədən tərbiyəsi və idmanın aktual problemləri, Elmi əsərlərin məcmuəsi. 1997, s. 60-67
3. Kadr hazırlığı sahəsində islahatların perspektiv istiqamətləri // Xarici Dillər Universiteti, 2000, s. 44-45
4. Azərbaycanda Bədən Tərbiyəsi və İdman // Azərbaycan Milli Ensiklopediyası, Xüsusi cild. Himmer AG Druckeri, Steinerne Furt

95, 86167 Auğsburğ. SIGLOCH Editon Buchbinderei, Am Buchbeqg 8, 74572 Blaufelden, Almaniya, 2007, s. 828-838
5. Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının tarixindən // Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının Elmi xəbərləri, 2008, s. 35-41
6. Azərbaycan Milli Ensiklopediyasında idman // Azərbaycan Respublikasının Gənclər və İdman Nazirliyinin aylıq bülleten jurnalı, 2009, s.10-336
7. Təlim-məşq toplanışlarının təşkilinə dair metodiki tövsiyələr // Azərbaycan Respublikasının Gənclər və İdman Nazirliyinin aylıq bülleten jurnalı, 2009, № 05 (05), s.25
8. Yay Olimpiya oyunlarının hazırlığının əsas istiqamətləri və mərhələləri // Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının Elmi xəbərləri, 2009, s. 3-7
9. Müstəqillik dövründə Azərbaycan qadınları arasında bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixindən (1991-2009) // Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun Elmi xəbərləri, 2009, № 4, s. 48-56
10. İdman // Azərbaycan Milli Ensiklopediyasında (Almaniya, 1 cild «A», Printed in Germany Çap. Himmer AG Druckeri, Steinerne Furt 95, 86167 Auğsburğ cilidləmə işləri:SIGLOCH Editon Buchbinderei, Am Buchbeqg 8, 74572 Blaufelden. Almaniya, 2009, s.10-336
11. Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının elmi-tədqiqat işlərinin inkişaf tarixindən // Elmi-metodiki və publisistik jurnal, 2009, № 3-4, s. 48-56
12. Olimpiya oyunlarına hazırlığın idarə edilməsi // Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının Elmi xəbərləri, 2010, № 1, s. 3-7
13. Gənclər və İdman Nazirliyinin yaranma tarixindən // Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun Elmi xəbərləri, 2010, № 1, s.79-85
14. İdman // Azərbaycan Milli Ensiklopediyasında (Almaniya, 2 cild «A», Printed in Germany. Çap. Himmer AG Druckeri, Steinerne Furt 95, 86167 Auğsburğ. Cilidləmə işləri: SIGLOCH Editon Buchbinderei, Am Buchbeqg 8, 74572 Blaufelden, Almaniya, 2010, № 4, s.431-581
15. Məktəblilərin bədən tərbiyəsinin proqramına məktəb rəhbərlərinin münasibəti və şagirdlərin özünütərbiyə işinə pedaqoji rəhbərlik // Bakı Slavyan Universiteti. Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, 2011, № 4, s. 256-260
16. İdman // Azərbaycan Milli Ensiklopediyasında (Almaniya, 3 cild «B», Printed in Germany. Çap. Himmer AG Druckeri, Steinerne Furt

95, 86167 Auğsburğ. Cilidləmə işləri: SIGLOCH Editon Buchbinderei, Am Buchbeqg 8, 74572 Blaufelden, Almaniya, 2011, № 5, s. 27-588
17. Məktəblilərin fiziki hazırlığının təkmilləşdirilməsi prosesində bədən tərbiyəsi dərsi üzrə fənn komissiyası və pedaqoji nəzarətin qarşısında duran vəzifələr // Bakı Slavyan Universiteti. Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, 2013, №1, s. 298-304
18. İdman təmayüllü məktəblərdə Olimpiya ehtiyat qüvvələrinin hazırlanma prosesinin təşkili // Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının Elmi xəbərləri, 2013, №1, s. 14-19
19. Yeniyetmələrin Yay Olimpiya oyunlarında Azərbaycan idmançılarının çıxışlarının təhlili // Bakı Slavyan Universiteti. Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, 2015, № 1, s. 66-68
20. İnklüziv təhsil səraitində məktəblərdə xüsusi tibbi qrupa daxil olan şagirdlərin fiziki tərbiyəsinin qarşısında duran vəzifələr // Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutu, Elmi əsərlər, 2015, № 1, s. 18-25
21. Azərbaycanda idmanın və Olimpiya hərəkatının inkişafı istiqamətləri. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi. Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutu, Elmi əsərlər, 2014, №1, s. 208-211
22. Ümumtəhsil orta məktəblərdə kütləvi bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı // Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının elmi xəbərləri. Bakı, 2014, №1, s. 3-7
23. Azərbaycanda atletikanın inkişaf tarixi, nəticələr və perspektivləri // Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının elmi xəbərləri, 2014, № 1, s. 59-66
24. Yay Olimpiya oyunlarında Azərbaycan idmançılarının inkişaf perspektivləri // Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının elmi xəbərləri, 2014, № 2, s. 3-9
25. Pekin Yay Olimpiya oyunlarında sərbəst və yunan-Roma güləşçilərinin çıxışlarının təhlili // Bakı Slavyan Universiteti. Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, 2014, № 1, s. 237-243
26. Bədən tərbiyəsi və idmanın tədrisinin riyaziyyatla inteqrasiya imkanları // Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının elmi xəbərləri, 2015, № 12, c.3-8
27. Olimpizm və idmanın həyat fəlsəfəsi // Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının elmi xəbərləri, 2016, № 1, c. 3-7
28. Müasir Olimpiya Hərəkatının intibah və inkişafının ideoloji və fəlsəfi

əsasları // Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının elmi xəbərləri, 2016, № 2, c. 3-7
29. Tələbələrin fiziki tərbiyə məşğələlərinə münasibəti və onların idmana maraqlarının formalaşmasının öyrədilməsi yolları // Bakı Slavyan Universiteti. Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, 2016, № 4, s.301-303
30. Bədən tərbiyəsi dərslərində yuxarı sinif şagirdlərinin şəxsiyyətinin formalaşdırılması yolları // Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutu, Elmi əsərlər, 2016, № 4, s.142-144
31. Azərbaycanda Sumo güləşinin yaranma tarixindən // Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri İnstitutu, Elmi əsərlər, 2017, № 1, s. 150-153
32. Yeniyetmələrin fiziki inkişafının formalaşdırılmasında məktəbdən-kənar tədbirlərin əhəmiyyəti // Bakı Slavyan Universiteti. Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, 2017, № 2, s. 283-287

Xarici dillərdə nəşr olunan məqalələr:

33. Azerbaijan Republic «Azərbaycan» publisher. Baku, 1996, 1,2 ç.v.
34. Oliympıc Athletes. Citıus, Altıus, Fortıus. Azerbaıjan. Atlanta, 2004, 20 s.
35. Роль физической культуры, спорта и туризма в формировании здорового образа жизни трудящихся // Международная конфедерация спортивных организаций Министерства Молодежи, Спорта и Туризма Национального Олимпийского Комитета. В содружестве мир и здоровье Баку, 2005, с. 185-194
36. About the History of the scientific Researches Development of Azerbaijan State Academy of Physical Culture and Sport. // Neoı erklnma kaı koınqnıa. Teüxos 3 . Noeubpıos-2009, c.78-86
37. The Development of the physical Culture and sports between the women in 1920-1990 years in Azerbaıjan // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. Журнал научных публикаций. М., 2009, с. 32-36
38. De Lhıstoıre dy developpement dy sport et de la cyltyre physıqye en Azerbaıdjan (les Annees 1991-1993) // Научни исследвания Bulgarıan scıentıfıc journal ИССН 2398-3233. София, Болгария. Academic Publishinq House, 2009, c. 86-88
39. Azərbaycanın Spor Tarihinde Haydar Aliyev Aşaması.) // TURAN. Strateji Araştırmalar Merkezi Ulyslararası Bilimsel Hakemli

Mevsimlik Dergi, 2009, Sayı 3, s.184-188
40. About the history of development of physical culture and sports in Azerbaijan (1970-1982) // Nayka istydia İSSN 1561-6894 NR 9 (21) Przemyşl. Polşa, 2009, c. 110-114
41. Faır play: The responsibility of coaches //Azerbaijan National Olympic Committee European Fair Play movement 15th European Fair Play Congress. Baku, 14-17 october 2011, c. 89-90
42. The ways of teaching the physical exercises for six years old pupils // Культура как основной потенциал формирования положительного имиджа Кавказа / Материалы Международной научно-практической конференции. Пятигорск, 25-26 октября 2012, с. 187-190
43. The rules of the formation of program materials in the organization and carried out of physical training in general secondary schools // Казахский национальный педагогический университет имени Авая ВЕСТНИК Серия «Педагогические науки», Алмата, 2012, №4 (36), с. 92-97
44. Исторические аспекты развития системы физического воспитания в Азербайджане и современность / Казахский национальный Университет имени АЛЬ-ФАРАБИ. Материалы международной научно-практической конференции Образовательный идеал как фактор социальных преобразований г.Алматы, «Казак университети», 20-21 декабря 2012, с. 77-83
45. Ways to improve the physical training teaching at primary schools // Üzmy Xabarlari Vestnik ПУУ Asta ПУУZ. Mirzo Ylyxbek Пomidaqi Uzbekiston Milliy Yniversitetinninq İlmiy Jyrnali. Jyrnal 1997 yildan çika boşlaqan. Toşkent, 2012, c. 139-141
46. Развитие массовой физической культуры и спорта в 1910-1992 гг. // Kazaxskiy naüionalьnй yniversitet imeni ALĞ-FARABİ VESTNİKİ KazNU Seriə istoriçeskaə Almatı, 2012, № 4 (67), c. 117-120
47. Физическая культура и спорт // Научный центр «Азербайджанская Национальная Энциклопедия». Баку, 2012, с. 933-944
48. The development and directions of special training and sport in Azerbaijan (2004-2011) / Министерство образования и науки Российской Федерации федерального государственного высшего профессионального образования «Кабардино-Балкарский Государственный Университет им. Х.М.Бербекова. Язык, культура, этикет в современном полиэтническом пространстве.

Материалы III Международной научной конференции. Нальчик, 2013, с. 76-82
49. The Development and Directions of Special Training and Sport in Azerbaijan 1994-2003 // MAGNT Research Report (İSSN. 1444-8939) Vol.3 (2). PP:1843-1858 Published online: Feb. 2015, 83-86 (DOI: dx.doi.orğ)14.9831/14448939.2015/3-2/ MAGNT
50. The development and directions of special training and sport in Azerbaijan 2004-2011 // WALIA journal 31(S2): 2015 Available online at www. Waliaj.com ISSN 1026-3861, 2015, WALIA
51. Strengthening ways of relationship between Azerbaijan and international Olympic Academy. Ministry of Youth and Sport of Azerbaijan Republic Natıional Olympic Committee of Azerbaijan Olympic Academy of Azerbaijan 2ndConference of National Olympic Academies in Europe October 29-31. 2015, Baku: /Azerbaijan Materials (pailt ı)
52. Military-physical training system before independence period of Azerbaijan. Министерство освити и науки Украини Житомирськии державний университет имени Iвана Франка Bıсник Житомирського державного университету имени Iвана Франка Zhytomyr İvan Franko state University Journal Педагогıчнı науки Pedagogıcal Scıences. Dbgecr 2 (84). Науковий журнал, засновний у серпни 1998 року (виходить чотири рази на рик) Жид-во ЖДУ им. I.Франка Житомир 2016
53. Проблемы развития физкультуры и спорта в Азербайджане в 1993-2003 годах. Materıaly XIII Mezınarodni vedecko-praktıcka konference “MODERNİ VYMOZENOSTİ VEDY-2017”, 27 iedna-05 unora 2017 roku. Dıl 6 Filologie Telesne kultury a sport Psychologie a sociologie. Praha Publishing House “Education and Seience” s.r.o 2017, c.69-74
54. Physical training and sport development directions in Azerbaijan in 2013-2014. ISSN 2413-1865. Minısterstvo osvıti i nauki Ukraini Xersonsğkiy Derjavniy Universitet. 100 Rokil. Xersonsğkomu Dezjavnomu Unıversitetu. Zvırnik naukovix praüğ redaqoıçnı nauki. Vipusk LXXV Tom 1. Xerson- 2017, c. 8-13
55. İntegration possibilities of physical training and sport education with the other sciences. ISSN 2413-1865. Мiнıстерство освıти i науки Украiни Херсонський Державнiй Унiверситет. 100 Рокiл. Херсонському Дезжавному Унıверситету. Звıрник наукових праць редагоıчнı науки. Випуск LXXV Том 1. Херсон, 2017,

c.114-118

56. Analysis and scientific-methodical basis of the performances of Azerbaijani athletes in Rio-De-Janeiro Summer Olympics. ISSN 2413-1865. Mınisterstvo osvıti i nauki Ukraini Xersonsğkiy Derjavniy Universitet. 100 Rokil. Xersonsğkomu Dezjavnomu Unıversitetu. Zvırnik naukovix praüğ redaqoıçnı nauki. Vipusk LXXV Tom 1. Xerson, 2017, c. 33-37

Monoqrafiyalar, dərslik və dərs vəsaitələri:

57. Azərbaycan ulduzları Olimpiya oyunlarında. Bakı: İşıq, 1996, 39 s.
58. Yunan-Roma güləşində fəndlərin öyrədilməsi. Dərs vəsaiti. Bakı: Azərbaycan Texniki Universiteti, 1996, 64 s.
59. Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmana dövlət qayğısı (1970-2000). Monoqrafiya. Bakı: Nurlan, 2000, 176 s.
60. Qadın və İdman. Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, 2000, 88 s.
61. Azərbaycan DBTİA-nın salnaməsi. Bakı: Adiloğlu, 2001, 112 s.
62. Helsinkidən başlanan yol. Bakı: Adiloğlu, 2002, 112 s.
63. Milli güləş. Dərslik. Bakı: RİZA, 2003, 224 s.
64. Bədən tərbiyəsi və idmanın tarixi. Dərslik. Bakı: RİZA, 2003, 304 s. (müəlliflə)
65. Azərbaycan idmanının dünəni və bu günü. Monoqrafiya. Bakı: Təknur, 2003, 320 s. (müəlliflə)
66. Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf tarixi. Dərslik. Bakı: RİZA, 2004, 304 s.
67. Bədən tərbiyəsi və idman tarixi. Dərslik. Bakı: Kamran, 2005, 336 s. (müəlliflə)
68. XX əsrin Azərbaycan idmançıları. Monoqrafiya. Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, 2005, 470 s.
69. İdman və Olimpiya Hərəkatının inkişafında İlham Əliyevin rolu. Monoqrafiya. Bakı: Nurlan, 2007, 320 s.
70. Azərbaycan Respublikasının Milli Olimpiya Komitəsi 15 il. Bakı: İMAK, 2007, 448 s. (müəlliflə)
71. Azərbaycan idmançıları Olimpiya oyunlarında. Bakı: Təknur, 2008, 144 s.
72. Azərbaycanın dünya və Avropa çempionları və mükafatçıları. Bakı: Təknur, 2009, 128 s.
73. Azərbaycan idmançılarının Yay Olimpiya oyunlarına hazırlığı və təşkili. Dərs vəsaiti. Bakı: Təknur, 2010, 128 s.

74. Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası salnaməsi. Bakı: Araz, 2010, 128 s.
75. Azərbaycanda kütləvi bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı. Monoqrafiya. Bakı: Təknur, 2012, 252 s.
76. Azərbaycan Respublikasının İdman Federasiyaları. Monoqrafiya. Bakı: Təknur, 2012, 288 s.
77. Azərbaycanın idman tarixində Heydər Əliyev mərhələləri (1969-1982,1993-2003). Monoqrafiya. Bakı: Təknur, 2013, 240 s.
78. Azərbaycanda bədən tərbiyəsi və idmanın inkişaf istiqamətləri (1970-1990). Monoqrafiya. Bakı: Təknur, 2013, 704 s.
79. İlham Əliyev və Azərbaycan gəncliyi. Monoqrafiya. Bakı: Təknur, 2013, 336 s. (müəlliflə)
80. Olimpiya oyunlarının tarixindən. Dərs vəsaiti. Bakı: Letterpress, 2015, 112 s.
81. Helsinkidən Rio-De-Janeyroyadək. Kitab. Bakı: Bəxtiyar-4, 2016, 127 s.
82. Məktəbdə fiziki tərbiyə. Dərs vəsaiti. Bakı: OL, 174 s. (müəlliflə)

Proqram:

83. Bədən tərbiyəsi və idman tarixi fənni. Proqram. Bakı: ADBTİA, 2003, 5 s.

Metodik tövsiyələr:

84. Azərbaycan güləşi. Tədris vəsaiti. Bakı: ADBTİA, 1994, 32 s.
85. Sərbəst güləş. Tədris vəsaiti. Bakı: ADBTİA, 1994, 62 s. (müəlliflə)
86. Güləşçilərin tədris-təlim məşğələlərində musiqidən istifadə etmənin təşkili. Tədris vəsaiti. Bakı: ADBTİA, 1995, 16 s.
87. Bədən tərbiyəsi və idman gənc nəslin sağlamlığının rəhnidir. Metodik vəsait. Bakı: ADBTİA, 1990, 32 s.
88. Sərbəst güləşçilərimiz Olimpiya oyunlarında. Metodik tövsiyə. Bakı: ADBTİA, 1992, 42 s.
89. Güləşçilərin hazırlığı prosesində pedaqoji bərpa vasitələri və planlaşdırılması. Metodik göstəriş. Bakı: ADBTİA, 1992, 32 s.
90. Ümumtəhsil məktəblərində bədən tərbiyəsi dərslərinin təşkili. Metodik göstəriş. Bakı: Təknur, 2010, 64 s.
91. Məktəblərdə bədən tərbiyəsi fənninin tədrisi yolları. Metodik vəsait. Bakı: Təknur, 2011, 112 s.

92. Şagirdlərin fiziki tərbiyə işlərinin təşkili. Metodik göstəriş. Bakı: ADNA, 2013, 176 s. (müəlliflə)
93. Məktəbəqədər tərbiyə müəssisələrində uşaqların sağlam və gümrah böyüməsində fiziki tərbiyənin rolu. Metodik göstəriş. Bakı: ADNA, 2013, 56 s.
94. Məktəb və məktəbəqədər müəssisələrdə fiziki tərbiyənin təşkili. Metodik vəsait, Bakı: Təknur, 2017, 142 s. (müəlliflə)
95. Sito-ryuo karate üslubunun tarixi və texniki, taktiki hazırlığın nəzəri əsasları. Metodik vəsait, Bakı: Təknur, 2017, 46 s. (müəlliflə)

Konfrans materialları:

96. Kiçik yaşlı məktəblilər və yeniyetmələrdə bədən tərbiyəsi və idmana marağın tərbiyə edilməsində tərbiyə metodlarından istifadə / Az.ETPEİ üzrə aspirant və dissertantların elmi konfransının tezisləri. Bakı, 1993, s.7
97. Azərbaycan idmançılarının beynəlxalq əlaqələrində xarici dillərin rolu / Xarici dillərin nəzəri və praktiki məsələləri konfransı. Xəzər Universiteti. Bakı, 20 may, 1995, s.42-43
98. Güləşmə üzrə ixtisaslaşan ADBTİA-nın tələbələrinin peşəkar vərdişlərinin formalaşması yolları / Müstəqil Azərbaycan Respublikasında bədən tərbiyəsi və idmanın aktual problemləri. Birinci respublika elmi-praktik konfransının tezisləri. Bakı, 1996, s. 11-12
99. Müstəqillik şəraitində Azərbaycan qadınlarının respublikanın bədən tərbiyəsi və idman həyatında iştirakı / Qadınlar arasında bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafının aktual problemləri mözusuna həsr edilmiş elmi-praktik konfransının tezisləri. Bakı, 1997, s. 4
100. Olimpizm və estetik tərbiyə / Olimpizmin tarixi və fəlsəfi mövzusuna həsr edilmiş I respublika konfransı. Bakı, 25-26 dekabr, 1998, s. 31-32
101. Olimpizm-mədəniyyət və incəsənət / Olimpizmin tarixi və fəlsəfi mövzusuna həsr edilmiş I respublika konfransı. Bakı, 25-26 dekabr, 1998, s. 32-34
102. Azərbaycan Olimpiyaçılarının inkişaf tarixindən (1952-1996) / Olimpizm və böyük idman. ADBTİA-nın 70 illik yubileyinə həsr edilmiş elmi-praktik konfransının materialları. Bakı, 26-28 aprel, 2000, s. 20-22
103. Azərbyacan Olimpiya Komitəsi Beynəlxalq idman əlaqələrindən

(1992-2000) / Olimpizm və böyük idman. ADBTİA-nın 70 illik yubileyinə həsr edilmiş elmi-praktik konfransının materialları. Bakı, 26 -28 aprel, 2000, s. 22-25

104. Müstəqil Azərbaycan Respublikasında fiziki tərbiyənin inkişafı / Gənclər, İdman və Turizm Nazirliyi «Azərbaycanda XX əsrin son onilliyində» mövzusunda konfransın materialları. Bakı: 2001, s. 97-102.
105. Tədris məntəqələrində fiziki tərbiyənin effektinin yüksəldilməsi yolları / Bədən tərbiyəsi və idmanın aktual problemlərinə həsr edilmiş elmi konfransın materialları. Bakı, 2002, s.12-13
106. Gənc bədən tərbiyəsi müəllimləri ilə aparılan pedaqoji işin bəzi məsələləri / ADBTİA-nın respuplika elmi-praktik konfransı. Bakı, 2004, s. 14-19
107. Azərbaycanda turizmin inkişaf yolları / Azərbaycan Respublikası GİTN respublika elmi-praktik konfransı. Bakı, 2004, s. 25-29
108. Milli idman oyunları milli ənənələrimizi əks etdirir / Azərbaycan Respublikası GİTN "Milli-mədəni irsimiz ən qiymətli sərvətimizdir". Elmi-praktik konfransı. Bakı, 2004, s. 64-68
109. BVM dövründə Azərbaycan idmançılarının vətənpərvərlik tərbiyəsi / Ümumrespublika elmi-praktik konfransının materialları. Bakı, 14-16 oktyabr, 2004, s. 120-122 (müəlliflə)
110. Qədim Şərqin yazılı və şifahi xalq yaradıcılığında mədəniyyət abidələri / Azərbaycan Respublikasının GİTN respublika elmi-praktik konfransı. Bakı, 2004, s. 61-63
111. Orta əsrlərdə pəhləvanların hazırlanmasında zorxananın rolu / Azərbaycan Respublikasının GİTN Bədən tərbiyəsi və idmanın aktual problemlərinə həsr edilmiş professor-müəllim heyətinin elmi-praktik konfransının materialları. Bakı, 2004, s. 3-5
112. Milli güləş məşqinin təşkili, keçirilməsi və məzmunu / Azərbaycan Respublikasının GİTN bədən tərbiyəsi və idmanın aktual problemlərinə həsr edilmiş professor-müəllim heyətinin elmi-praktik konfransının materialları. Bakı, 2004, s.107-113
113. Müstəqilliyimizin 15 illiyi dövründə bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı (1997-2007) / Azərbaycan MOK-un yaradılmasının 15-ci ildönümünə həsr edilmiş Ümumrespublika konfransı. Bakı, 17-18 oktyabr, 2007, s. 3-10
114. İdmanın estetika və gözəlliklə əlaqəsinin tarixindən / Fəlsəfə və sənətşünaslıq: fənlərarası qarşılıqlı təsirin metodologiyası. Beynəlxalq elmi-konfransın tezisləri. Bakı: Təknur, 2010, s. 169-170

115. Azərbaycan və İran idmançılarının Yay Olimpiya oyunlarında iştirakı və göstərdikləri nəticələr (1948-1980) / Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının 80 illik yubileyinə həsr edilmiş beynəlxalq elmi-praktik konfrans. Bakı, 9 dekabr, 2010, s. 77-87
116. Məktəbdə tədris işinin təşkili / Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasının 80-illik yubileyinə həsr edilmiş beynəlxalq elmi-praktik konfrans. Bakı, 9 dekabr, 2010, s. 34-40
117. Müasir dövrdə bədən tərbiyəsi müəllimi hazırlığının inkişaf xətti / "Müəllim hazırlığının müasir problemləri" mövzusunda Beynəlxalq elmi konfrans. Bakı, 28-29 oktyabr, 2011, s. 283-285
118. Məktəblilərin bədən tərbiyəsi və idmana marağının öyrənilməsi yolları / Azərbaycan Respublikası Gənclər və İdman Nazirliyi və Gənclərin Problemləri üzrə elmi Araşdırmalar Mərkəzi. Azərbaycanın dünyada müstəqil dövlət kimi tanınmasında idmanın rolu mövzusunda elmi-praktik konfrans. Bakı, 02 mart, 2012, s. 17-24
119. Qədim dövrlərin Olimpiya oyunları ilə müasir Olimpiya oyunlarının müqayisəli təhlili / Beynəlxalq Olimpiya elmi konfransının materialları. Bakı, 8-9 oktyabr, 2012, s. 203-214
120. Yay Olimpiya oyunlarına namizəd idmançıların hazırlanması yolları / Beynəlxalq Olimpiya elmi konfransının materialları. Bakı, 8-9 oktyabr, 2012, s. 23-29
121. Müəllim hazırlığında pedaqoji təcrübənin rolu / "Tədris prosesinin təkmilləşdirilməsi və müasir təhsil konsepsiyaları" mövzusunda beynəlxalq elmi konfransın materialları. Naxçıvan, 16-17 dekabr, 2014, s. 135-136
122. Təhsildə müasir təlim metodları və təlim texnologiyalarının tətbiqi yolları / "Azərbaycanda təhsil quruculuğunun prioritetləri: müasir yanaşmalar" mövzusunda Beynəlxalq elmi konfransın materialları. Naxçıvan, 2015, 5-6 iyun, s. 66-69
123. İdman fəlsəfəsinin inkişaf perspektivləri / "Olimpiya idmanının fizikası, kimyası, fəlsəfəsi" mövzusunda Beynəlxalq elmi-konfransın materiallarının toplusu. Bakı, 2014, s. 41-45
124. Təhsil sistemində idman fəlsəfəsinin əsas mahiyyəti / Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasında 2011-2015-ci illərdə aparılan elmi-tədqiqat işlərinə həsr olunmuş elmi-praktik konfransın materialları. Bakı, 3-5 fevral, 2015, s. 95-102
125. Olimpizm və həyat fəlsəfəsinin moderinləşdirilməsi yolları / Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyasında 2011-2015-ci illərdə aparılan elmi-tədqiqat işlərinə həsr olunmuş

elmi-praktik konfransın materialları. Bakı, 2016, 3-5 fevral, s. 295-297
126. Yarış dövründə yunan-Roma üzrə güləşçilərin taktiki və texniki hazırlığının qiymətləndirilməsi / "Bədən tərbiyəsi və idmanın aktual problemləri" mövzusunda magistrantların elmi-praktiki konfransının materialları. Bakı, 2016, 26-29 aprel, s. 22-27
127. Fiziki tərbiyə sisteminin təkmilləşdiriıməsi yüksək ixtisaslı bədən tərbiyəsi və idman mütəxəssislərinin hazırlanmasının şərti kimi / "Azərbaycanda təhsil siyasətinin prioritetləri: müasir yanaşmalar" mövzusunda Beynəlxalq elmi konfransın materialları. Naxçıvan, 25 noyabr, 2016, s. 79
128. Müasir Olimpiya hərəkatının inkişafının fəlsəfi əsasları / "Təhsil kurikulumları: praktik tətbiqləri" mövzusunda keçirilmiş Respublika konfransının materialları. Bakı, NMİ, 2017, 19-aprel, s. 33-38
129. Sərbəst güləş üzrə yüksək dərəcəli güləşçilərin hazırlığında elmi-tədqiqat işlərinin təşkili yolları / "Təhsil kurikulumları: praktik tətbiqləri" mövzusunda keçirilmiş Respublika konfransının materialları. Bakı, NMİ, 2017, 19-aprel, s. 33-38

Д.К.Кулиев

Направления развития физической культуры и спорта Азербайджанской Республики в период независимости (1991-2015 гг.)

Р Е З Ю М Е

Диссертация состоит из введения, четырех глав, заключения, практических рекомендаций и списка использованной литературы.

Во введении обосновывается актуальность темы, цель, задачи и научная новизна, определяется теоретическая и практическая значимость исследования.

В первой главе – "Развитие физической культуры и спорта в Азербайджане" – как педагогическая проблема, состоящей из четырех параграфов, раскрывается сущность проблемы развития физической культуры и спорта в Азербайджане в период национальной независимости. Здесь отмечается, что в начале 90-х годов физическая культура и спорт в нашей стране, как и многие другие отрасли, остались вне внимания. После возвращения к власти общенационального лидера Г.Алиева по призыву народа, отношение к этой сфере в корне изменилось: развитие физической культуры и спорта стало одним из приоритетных направлений государственной политики.

Вторая глава диссертации, озаглавленная "Факторы, обуславливающие применение новой системы физической культуры и спорта в Азербайджане", содержит анализ модернизации физической культуры и спорта в нашей республике, основных направлений развития этого процесса.

В третьей главе - "Участие азербайджанских спортсменов на Олимпийских играх", в четырех параграфах подробно анализируются успехи азербайджанских спортсменов в таких авторитетных международных соревнованиях, как Летние Олимпийские игры, Первые и вторые Летние Олимпийские игры, Зимние Олимпийские игры и Национальные Параолимпийские игры.

Четвертая глава диссертации посвящена анализу основных этапов развития физической культуры и спорта в Азербайджане. Особое внимание уделяется исследованию вопросов, связанных с подготовкой чемпионатов Европы, мира и Олимпийских игр. В этой

главе подчеркивается, что в период национальной независимости физическая культура и спорт приобрели массовый характер, страна охвачена широкой сетью спортивных комплексов и сооружений, что свидетельствует о неуклонном развитии национальной спортивной стратегии и признании Азербайджана мировым сообществом как одного из важнейших международных спортивных центров.

D.G.Gouliyev

DEVELOPMENTAL TRENDS OF PHYSICAL CULTURE AND SPORT DURING THE PERIOD OF INDEPENDENCE IN AZERBAIJAN REPUBLIC (1991-2015)

S U M M A R Y

The dissertation contains introduction, 4 chapters, conclusion, recommendations and list of used literature.

The actuality of the content, aim, tasks, methodological basics, methods, scientific innovations, theoretical and practical importance of the research are given in introduction.

The Chapter 1, called "The development of physical culture and sport in Azerbaijan as a pedagogical problem", consisting of 4 sections analyses the essence of the problem of the development of physical culture and sport during the period of independence in Azerbaijan. The aim and tasks of the problem, the level of the development and its analysis, the development of Azerbaijan sport, the analysis of the situation of physical culture and sport up to the period of independence of Azerbaijan, at the beginning of independence period in Azerbaijan the sports was entirely out of attention as well as other areas. The return of the national leader Heydar Aliyev to power in response to the appeal of the people entirely changed the treatment of sports. The development of physical culture and sport became one of the priority directions of state policy and founded the growth in this area are given in this thesis.

The content of Chapter 2 of the thesis called "The factors stipulated by the application of the new system of physical culture and sport in Azerbaijan" widely describes the modernization of the work system on physical culture and sport.

The third chapter of the thesis called "The participation of Azerbaijani sportsmen" thoroughly analyzed the achievements of Azerbaijani athletes in Summer Olympics, in I and II Summer Olympics, in Winter Olympics and in National Paraolympic Games.

The Chapter 4 investigates the developmental stages of physical culture and sport in Azerbaijan, the preparation to European, World championships and Olympic Games. This Chapter also investigates the sports facilities, complexes, clubs, sport societies and the mass development of physical culture and sport. İn its turn, the vital indicator of the fact that Azerbaijan has achieved the aim of national sport strategy and has become one of the international sport centres.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

ДИЛЬГАМ КАСУМ ОГЛЫ КУЛИЕВ

НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ И СПОРТА В ПЕРИОД НЕЗАВИСИМОСТИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ (1991-2015 гг.)

5804.01 – Общая педагогика, история педагогики и образования

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**диссертации на соискание ученой степени
доктора наук по педагогике**

БАКУ – 2017